

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ І СІМ'Ї У ДУХОВНО-МОРАЛЬНОМУ
ВИХОВАННІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

*студентка 2 курсу, 613 групи,
спеціальності 013 Початкова освіта*

Кітар Ірина Олегівна

Керівник: доктор психологічних наук,
професор **Іванчук М.Г.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ р.*

Завідувач кафедри _____ проф. Романюк С.З.

ЧЕРНІВЦІ – 2023

АНОТАЦІЯ

Кітар І.О. «ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ І СІМ'Ї У ДУХОВНО-МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ». - Рукопис. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 013 Початкова освіта. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2023р. – 76 с.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню актуальної проблеми духовно-морального виховання молодших школярів у контексті вимог Нової української школи. Розкрито сутність і зміст ключових понять дослідження. Охарактеризовано основні завдання і чинники духовно-морального виховання молодших школярів.

Робиться акцент на необхідності взаємодії двох інституцій школи і сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів з урахуванням психолого-педагогічних і вікових особливостей дітей, знань батьками цих особливостей. Визначено основні напрями роботи у площині моделі взаємодії школи та сім'ї з метою духовно-морального виховання учнів на сучасному етапі та методичне забезпечення її реалізації.

Ключові слова: духовно-моральне виховання, взаємодія школи та сім'ї.

ABSTRACT

Kitar I.O. "THE INTERACTION OF THE SCHOOL AND THE FAMILY IN THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF PRIVATE SCHOOL STUDENTS." - Manuscript. Master's thesis for obtaining a master's degree in the specialty 013 Primary education. - Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich. - Chernivtsi, 2023. - 81 p.

The qualification work is dedicated to the study of the actual problem of spiritual and moral education of younger schoolchildren in the context of the requirements of the New Ukrainian School. The essence and content of the key

concepts of the study are disclosed. The main tasks and factors of spiritual and moral education of younger schoolchildren are characterized.

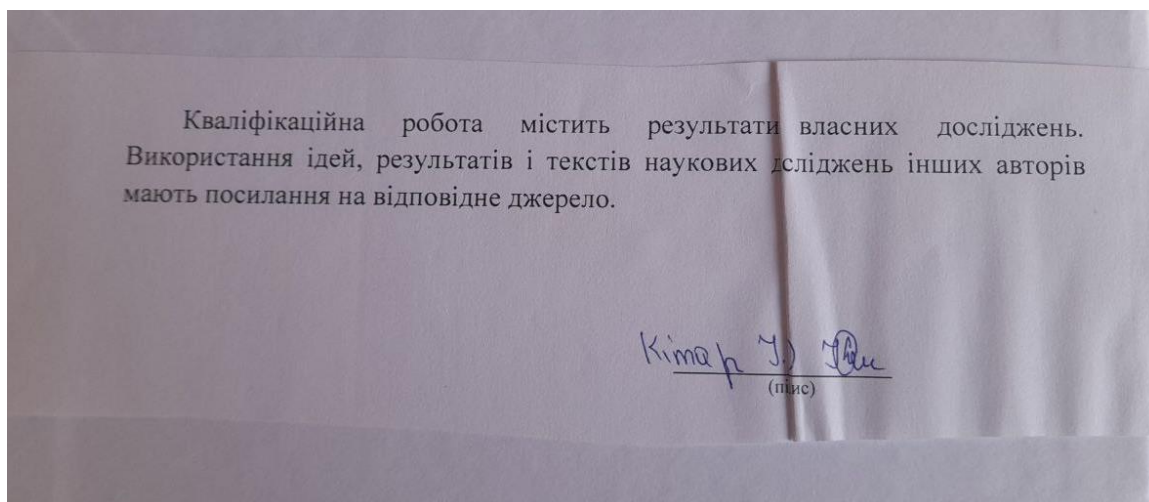
Emphasis is placed on the need for interaction between the two institutions of the school and the family in the spiritual and moral education of younger schoolchildren, taking into account the psychological and age characteristics of children, and parents' knowledge of these characteristics. The main directions of work in the proposed model of interaction between school and family with the aim of spiritual and moral education of students at the modern stage and methodical support for its implementation are defined.

Key words: spiritual and moral education, interaction between school and family.

Підтверджую:

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ **Кітап І.О.**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ І СІМ'Ї У ДУХОВНО-МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Духовно-моральне виховання підростаючого покоління як актуальна проблема досліджень учених минулого і сьогодення.....	8
1.2. Характеристика взаємодії сім'ї і школи як основних інституцій духовно-морального виховання молодших школярів	12
1.3. Діагностика готовності педагогів і батьків до взаємодії у духовно-моральному вихованні учнів молодшого шкільного віку.....	23
Висновки до першого розділу.....	39
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У ДУХОВНО-МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	41
2.1. Характеристика провідних напрямів і технологій моделі взаємодії школи і сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів	41
2.2. Зміст та методичне забезпечення духовно-морального виховання учнів у площині впровадження моделі взаємодії школи і сім'ї.....	48
2.3. Цінність моделі взаємодії школи і сім'ї у духовно-моральному вихованні чнів.....	65
Висновки до другого розділу.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема духовно-морального виховання завжди привертала увагу як науковців так і практиків. Дедалі більшої актуальності духовно-моральне виховання молодших школярів набуває на тепер, коли суспільство переживає моральну кризу у надскладний період воєнної агресії «рф» проти України. Специфікою і особливостями вирізняється духовно-моральне виховання дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме на цьому етапі освіти інтенсивно формуються когнітивна та ціннісно-сміслова сфери особистості, закладається фундамент її духовності та моральності.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив різноманітність наукових підходів, щодо трактувань ключових понять «духовність», «моральне виховання», «духовно-моральне виховання молодших школярів». Питання духовності та морального виховання розкривали на шпальтах своїх науково-прикладних праць видатні українські вчені минулого (О.Вишневський, В.Сухомлинський, К. Ушинський, М.Стельмахович та ін.) й сьогодення (І.Бех, М.Боришевський, М.Савчин, К.Чорна та ін.) , які є не просто науковим надбанням, а великою скарбницею для виховання підростаючої молоді.

Основні положення доробку вчених й досвід практиків свідчать, усвідомленому засвоєнню та прийняттю молодшими школярами духовних і моральних цінностей сприяє єдність дій двох важливих інституцій: «школа і сім'я». Саме у сім'ї дитина отримує перші уроки моральності, тут передаються дітям культурні та моральні традиції. Проте чимало батьків, зокрема сьогодення, недостатньо усвідомлюють значущість духовного та морального становлення особистості для подальшого самовизначення особистості дитини, не зовсім вміють забезпечити духовно-моральне виховання своїх дітей у своєму сімейному гніздечку. Відповідно й виникає

необхідність надання батькам систематичної кваліфікованої допомоги у створенні умов для духовно-морального становлення дитини, ефективність якої забезпечується засобом взаємодії школи та сім'ї.

Проблема взаємодії школи та сім'ї досить широко представлена в педагогічній теорії українських дослідників (К.Журба, Л.Байбородова, Є. Бражник, Т.Кім, В. Киричок, Т. Кравченко, О. Кожурова, Є. Максименко, М. Недвецька, та ін.).

Однак, незважаючи на досить значну й вагому представленість зарубіжного й українського педагогічного доробку, присвяченому питанням духовно-морального виховання, спільності дій основних інституцій у вихованні зростаючої особистості, проблема духовно-морального становлення учня молодшого шкільного віку та значення у цьому процесі взаємодії сім'ї та школи, залишається бути актуальною, що й зумовило вибір нашого магістерського дослідження *«Взаємодія школи і сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів молодшого шкільного віку»*.

Об'єкт дослідження – процес духовно-морального виховання молодших школярів у площині взаємодії школи та сім'ї.

Предмет дослідження – особливості взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів молодшого шкільного віку.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні особливостей і цінності моделі взаємодії школи і сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукового доробку з проблеми духовно-морального виховання учнів у площині взаємодії школи і сім'ї.
2. Охарактеризувати роль школи і сім'ї як основних інституцій духовно-морального виховання молодших школярів.
3. Виявити рівні готовності педагогів і батьків до взаємодії як рівноправних суб'єктів процесу виховання.

4. Розробити моделі взаємодії школи і сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів, розкрити особливості та обґрунтувати її цінність.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз наукових (філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних) джерел; систематизація та узагальнення педагогічних концепцій з досліджуваної проблеми; інтерпретація, конкретизація та узагальнення теоретичних положень; моделювання;

- *емпіричні*: педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, опитування, інтерв'ювання, методи самооцінки та експертної оцінки, вивчення шкільної документації, дослідницько-експериментальний, аналіз продуктів спільної діяльності педагогів, батьків та учнів; кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

Теоретична значення дослідження. Узагальнено концептуальні положення вітчизняних учених щодо взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів; обґрунтовано критерії готовності педагогів й батьків до здійснення духовно-морального виховання зростаючої особистості; розкрито особливості взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів початкових класів;

Практична значущість дослідження: виокремлені пріоритетні напрями змісту та технології взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів у запропонованій моделі є основою для впровадження інноваційних форм і методів у процес виховання. Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами ЗВО у процесі викладання навчальних дисциплін «Теорія і методика виховання», а також студентами під час проходження педагогічної практики, зокрема спеціальності «Початкова освіта».

Апробація та впровадження результатів дослідження. Матеріали магістерської роботи обговорювалися на засіданні методичного об'єднання вчителів початкових класів Балківецької гімназії, Дністровського району,

Чернівецької області та висвітлені у матеріалах науково-практичної студентської конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2023р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу; двох розділів, які включають шість параграфів та висновків до кожного розділу; загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 100 сторінок, основного тексту 86сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ І СІМ'Ї У ДУХОВНО-МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Духовно-моральне виховання підростаючого покоління як актуальна проблема досліджень учених минулого і сьогодення

У сучасних умовах війни, коли українська держава проходить важкий етап політичної, економічної та соціальної перебудови, перед науковцями стоїть важливе завдання – визначити та науково обґрунтувати способи виховання у зростаючої особистості таких якостей, як доброта, чуйність, безкорисливість, почуття обов'язку, поважне ставлення до себе та інших, милосердя, працьовитість з урахуванням духовних і моральних цінностей, що закладено у культурних, сімейних, релігійних традиціях багатонаціонального народу України.

У науково-педагогічному середовищі гостро відчувається потреба в нових підходах до підвищення моральної культури населення і, насамперед, підростаючого покоління, оскільки без вирішення цієї проблеми неможливе духовне оновлення особистості та суспільства.

Успішне вирішення завдань щодо формування у дітей та молоді основ духовної культури та моральності у визначальній мірі залежить від узгодженості методологічних позицій фахівців з даної проблеми та світоглядного змісту цього важливого напрямку виховної діяльності. У світлі сказаного видається необхідним простежити генезис підходів вітчизняних дослідників до духовно-морального виховання школярів і на цій основі доповнити педагогічне знання, способи надання допомоги молодшим школярам з боку педагогів і батьків в оволодінні духовними цінностями і перетворенні їх в особистісні смисли.

Зазначимо, що основи духовно-морального виховання в українській педагогіці заклав К. Ушинський. У своїх працях він постійно наголошував на пріоритеті моральних початків у людині. «Ми сміливо висловлюємо переконання, що моральний вплив становить головне завдання виховання,

набагато важливіший, ніж розвиток розуму, наповнення голови пізнанням» [77, 237]. Ушинський стверджував: «людина є єдністю тіла, душі та духу. Ці компоненти людського організму взаємопов'язані: тіло є матеріальною основою, вмістищем душі та носієм духу, душа – нематеріальною сферою життєдіяльності, його психікою. Дух є виразом божественної субстанції. Людині одними знаннями не прожити, і тому віра потрібна їй як доповнення знань» [77, 356].

Видатний педагог К. Ушинський наголошував на важливості виховання у дітей поваги до цінностей та потреби слідувати у своєму розвитку й поведінці, моральним нормам, закладених у релігійному вченні, насамперед у православ'ї. Вчений вважав, що роль педагогів у такому складному процесі, як виховання полягає в тому, щоб «показати правильний спосіб задоволення цієї вищої суто людської потреби, показати психологічні основи почуття цінності, історію його розвитку в людині» [77].

Ідеї К. Ушинського про моральне виховання вплинули на формування української філософської та педагогічної думки кінця XIX – першої половини XX ст. Сьогодні, у працях відомих учених (І. Бех, А. Богуш) сформульовані положення про існування в людині трьох початків: тілесного, душевного та духовного. З одного боку, такий підхід визнає необхідність розглядати людину в єдності її тілесної, душевної та духовної форм життя, а з іншого – наголошує на божественному характері її духовної природи, стверджує пріоритет духовного початку над матеріальним. У цьому контексті пріоритетним видом виховання у суспільстві, на думку філософів, має стати духовно-моральне виховання.

Проаналізувавши філософсько-педагогічні праці другої половини XIX – першої половини XX століття можемо стверджувати, що духовність дозволяє людині більш глибоко усвідомлювати важливість сходження до високих моральних ідеалів на основі цінностей, шукати і набувати сенсу життя, орієнтуючись на ці цінності. Ця мета досягається, зокрема, у ході освіти зростаючої людини, за умови, що виховання та навчання сприяють

набуттю та накопиченню духовного досвіду. Ці ідеї представників української філософської та педагогічної думки кінця XIX – першої половини XX ст. набувають розвитку у працях вітчизняних учених з духовно-морального виховання громадян України (Г. Ващенко, О. Духновича, С. Миропольського, О. Огієнка, С. Русової, С. Сірополка, Я. Чепіги, П. Юркевича та ін.).

Не зважаючи на односторонню орієнтацію багатьох вчених пост радянського періоду щодо питань виховання, з кінця 1950-х років у педагогіці починає формуватися нове розуміння сутності та характеру морального виховання як діяльності, спрямованої на розвиток у особистості гуманних (моральних) якостей та духовної культури. Представляють інтерес до нашого дослідження й окремі сформульовані положення про сімейне виховання як засіб підготовки людини до життя відомого педагога А. Макаренка, хоча не всі його ідеї сприймаються однозначно. Зокрема, важливу роль у сімейному вихованні педагог-макарівець відводив підвищенню культурного рівня батьків та дітей як засобу морального виховання. «У тій родині, де самі батьки не читають газет, книг, не бувають у театрі чи кіно, не цікавляться виставками, музеями, зрозуміло, дуже важко культурно виховувати дитину. І навпаки, у тій сім'ї, в якій самі батьки живуть активним культурним життям, там культурне виховання матиме місце навіть тоді, коли батьки ніби й не думають про нього» [46, 27].

Значний внесок у теорію морального виховання з позицій гуманізму в цей період зробив В. Сухомлинський (1918-1970). Він одним із перших педагогів того часу став широко використовувати у своїх працях та у практичній діяльності поняття «духовна культура», «духовна діяльність», «духовне багатство». Сутністю духовної культури, за В. Сухомлинським, є моральність, яка є об'єднуючим початком для формування культури думки, культури почуттів та культури волі. Під духовною діяльністю педагог розумів творче освоєння дитиною культурних цінностей, створених людством у ході розвитку цивілізації, які поступово стають його власними

уявленнями, переконаннями та мотивами поведінки [73, 200-202]. Велику увагу В. Сухомлинський приділяв підвищенню виховних функцій сім'ї щодо формування моральних якостей дітей. Він вважав, що сім'я має стати «школою справжньої людської любові, любові довірливою і строгою, ніжною та вимогливою» [72, С. 66]. Тому педагоги мають приділяти особливу увагу підвищенню культурного та морального зростання сім'ї.

У 1980-1990-ті роки проти формалізму та авторитарної моделі освіти, за відродження у педагогіці духовних та гуманних основ виступала вчена О. Бондаревська, яка розглядала духовність, передусім, як «інтелектуальну і моральну сутність особистості, як уміння людини керувати собою, будувати свої відносини з іншими відповідно до норм суспільної моралі, що склалися під впливом духовних цінностей». Моральна діяльність є накопиченням людиною духовного досвіду, відображеного у образах духовної культури та набутого у результаті моральних пошуків. Духовність розуміє як найвищу цінність особистості та фундамент людського буття. Мета, зміст та основні напрями формування духовності у школярів охарактеризовано педагогом в авторській концепції гуманно-особистісної педагогіки. В рамках цієї концепції виховання духовності передбачає не тільки розвиток у дитини інтелекту, а й створення умов для формування у неї прагнення до вдосконалення Духа.

Безперечно, духовно-моральний розвиток учнівської молоді належить до національних інтересів нашої держави. Духовно-моральне виховання в незалежній Україні визначає потребу у розв'язанні правових, етичних, культурологічних, психологічних, педагогічних проблем. У цьому контексті духовно-моральне виховання спрямоване на створення умов освоєння зростаючою людиною узагальнених духовних цінностей, і навіть узгодження їх із конкретними нормами і правилами поведінки, зокрема прийнятими у ній, перетворення на особистісні смисли. Завдання педагогічних колективів, школи, батьків, сім'ї – навчити дитину взаємодіяти на основі моральних цінностей у гармонії з іншими людьми, собою, світом навколо себе – є

стратегією виховної політики сучасної школи. Така модель освіти має базуватися на засадах демократизму та гуманізму і сприяти створенню умов для особистісного розвитку, самореалізації людини. За сучасних умов роль взаємодії двох інституцій школи і сім'ї у формуванні ціннісно-орієнтованої, морально-духовної особистості є важливою. Учнівська молодь на основі позитивних і негативних проявів повинна вміти визначати діяльнісно-поведінковий рівень свого розвитку. Охарактеризовані теоретичні положення про духовність і моральність, про мету, завдання та зміст духовно-морального виховання визначили подальшу траєкторію нашого дослідження.

1.2. Характеристика взаємодії сім'ї і школи як основних інституцій духовно-морального виховання молодших школярів

Сьогодення характеризується дефіцитом особистісних духовно-моральних цінностей учня, тому порушена проблема потребує актуального вирішення крізь призму співпраці основних інституцій школи і сім'ї.

Взаємодія сім'ї і школи – складна проблема, що пройшла в своєму розвитку тривалий час, набуваючи різної спрямованості, характеризуючись різними підходами до її розв'язання на різних етапах поступу суспільства. Однак і сьогодні взаємодія цих двох соціальних інститутів не втрачає своєї актуальності, наповнюючись новим змістом, що зумовлено процесами, які відбуваються в системі освіти загалом і в сім'ї зокрема. На важливості проблеми взаємодії сім'ї і школи наголошується в Законі України «Про освіту», де зазначено, що – батьки мають право: вибирати навчально-виховний заклад для неповнолітніх дітей; обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування в закладах освіти; звертатися до органів державного управління і громадського самоврядування з питань навчання, виховання дітей, сприяти здобуттю дітьми освіти в загальноосвітніх навчально-виховних закладах... [3, с. 430]. Хоча в Законі безпосередньо не згадується взаємодія сім'ї і школи як така, закладені в його статтях положення орієнтовані на реалізацію цього процесу й перебувають у

прямій залежності від успішної його реалізації. Теоретико-прикладні аспекти взаємодії сім'ї і школи у вихованні дітей висвітлено в працях Т. Виноградової, О. Докукіної, Т. Кравченко, І. Мачуської, Л. Повалій, В. Постового, О. Пухти та інших. Ґрунтуючись на досягненнях сучасної психолого-педагогічної науки, урахувуючи практичний досвід та особливості нинішніх реалій, дослідники роблять спробу визначити найбільш актуальні проблеми сімейного виховання дітей різних вікових категорій, винайти оптимальні способи усунення наявних у ньому недоліків шляхом залучення батьків до співробітництва із загальноосвітніми навчальними закладами, реалізації взаємодії сім'ї і школи. Це дає змогу констатувати, що сьогодні спостерігається подальший розвиток і вдосконалення взаємодії педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів з батьками дітей, які в них навчаються. Серед різних напрямів цього процесу (залучення до управління навчальним закладом, робота в шкільному та батьківському комітетах, надання школі грошово-матеріальної допомоги) важливе місце належить такому, як надання педагогічним колективом школи психолого-педагогічної допомоги батькам у вихованні дітей. Основна мета цієї роботи вбачається в – різнобічному вихованні, інтелектуальному й фізичному розвитку, моральному і психічному ствердженні особистості школяра [4, с. 74].

Проведені дослідження сучасними вченими, підтверджують положення про те, що якість виховання зростаючої людини визначальною мірою залежить від укладу сім'ї та шкільного життя, від того, яка морально-психологічна атмосфера склалася в сім'ї, наскільки ефективно педагогами використовуються для вирішення завдань виховання та навчання сімейні традиції та культурні цінності у змісті освіти та педагогічному процесі.

Сім'я розглядається українськими вченими як один із найбільш значущих ресурсів підвищення якості виховання на основі духовно-моральних традицій та культурних цінностей. Вчені-дослідники рекомендують вирішувати завдання духовно-морального виховання школярів на основі світоглядних та культурних запитів їхніх сімей, а також

вільного та добровільного залучення учнів до культури традиційних України. Здійснення таких рекомендацій передбачає включення у зміст виховання та освіти загалом, у педагогічний процес історичних, соціокультурних, етнічних особливостей певного регіону, культурних запитів та традицій, що склалися у сім'ях, а також розробку стратегій взаємодії з культурними та релігійними організаціями, за умови, що їх ціннісні установки не суперечать загальнонаціональним цінностям.

У молодшому шкільному віці батьки є прикладом, на який дитина орієнтується у повсякденному житті.

Тож розглянемо сутність поняття, яке розкриває спільність двох інституцій у розв'язанні важливих завдань щодо виховання молодого покоління. Поняття «взаємодія» є міждисциплінарною категорією, що розкриває взаємні зв'язки різних феноменів, а також їх взаємну обумовленість і взаємоперехід з одного стану в інший. У філософії взаємодія сприймається як «взаємний вплив об'єктів один на одного, їх взаємна обумовленість, що характеризується зміною стану та обміном цих об'єктів речовиною, енергією, інформацією» [79, 66]. У соціології феномен «взаємодія» трактується як процес опосередкованого чи безпосереднього впливу соціальних груп та індивідів один на одного, який породжує їхню взаємну обумовленість [32]. У психології взаємодія сприймається як процес відображення впливу різних об'єктів один на одного, що породжують їх взаємну обумовленість та зв'язок. Так дослідниця Абульханова-Славська під взаємодією розуміє таку систему дій, коли дії однієї людини чи групи людей зумовлюють певні дії інших, а дії останніх, своєю чергою, визначають дії перших [20].

У педагогічній науці поняття «взаємодія» стало широко використовуватися для позначення відносин між учасниками педагогічного процесу з другої половини ХХ століття, коли на теоретичному та прикладному рівнях набули поширення ідеї гуманістичної парадигми освіти. З початку 1990-х років поняття «педагогічна взаємодія» займає міцні позиції

у науковому тезаурусі, отримує відбиток у педагогічних словниках. У підручниках з педагогіки це поняття все частіше стало замінювати концепт «педагогічне вплив».

У сучасній педагогіці педагогічна взаємодія сприймається як «сутнісна характеристика педагогічного процесу», «базова категорія педагогіки». У словниково-довідковій педагогічній літературі педагогічна взаємодія характеризується як особистісний контакт суб'єктів освітнього процесу, наслідком якого є взаємні зміни у їх установках, відносинах, діяльності, поведінці. Вітчизняними дослідниками виділено та теоретично обґрунтовано моделі взаємодії суб'єктів освіти, серед яких провідними є такі: особистість-колектив, педагог-учень, педагог-батьки.

Взаємодія сім'ї та школи розуміється вченими як «рівноправне соціальне партнерство педагогів та батьків у питаннях навчання та виховання, як детермінований освітньою ситуацією, опосередкований соціально-психологічними процесами зв'язок суб'єктів (і об'єктів) освіти, що призводить до кількісних та якісних змін вихідних якостей та станів зазначених суб'єктів та об'єктів, як спільна діяльність вчителів та батьків, у ході якої визначається стратегія, реалізуються програми, забезпечуються умови для підвищення якості освіти».

Учена Л. Повалій наголошує: «Взаємодія сім'ї і школи – складна проблема, що пройшла в своєму розвитку тривалий час, набуваючи різного сенсу, характеризуючись різними підходами до її вирішення на різних етапах поступу суспільства. І сьогодні взаємодія цих двох інституцій не втрачає своєї актуальності, наповнюючись новим змістом, що зумовлено процесами, які відбуваються як у системі освіти, так і в сім'ї» [41].

Дослідниця Т. Цуркан поняття «взаємодія сім'ї і школи» трактує як «взаємоузгоджену діяльність означених соціальних інститутів, спрямовану на налагодження продуктивних партнерських відносин з метою розвитку, навчання та виховання особистості дитини».

Порівняльний аналіз наукової літератури з питань педагогічної взаємодії дає підстави вважати, що у другому десятилітті ХХІ століття педагогічна взаємодія розуміється дослідниками, передусім, як співробітництво педагогів та у педагогічному процесі. Так, у Словнику актуальних термінів педагогіки (2012 р.) обґрунтовано стверджується, що гуманістично орієнтований педагогічний процес може бути лише процесом взаємодії вихователя та вихованця, де обидва учасники виступають як паритетні, рівноправні, у міру своїх знань та можливостей, партнери [16, 21].

З кінця ХХ століття школа та сім'я в українській державі взаємодіють в умовах посилення культурного різноманіття суспільства. Значним чинником підвищення ефективності взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів у цих умовах стає полікультурне освітнє середовище. Інтеграція України у світовий культурний та освітній простір, інтенсивні процеси глобалізації та інформатизації на планетарному рівні у світовому співтоваристві, зростання інтересу культурних спільнот та громадян України до традиційних духовних та культурних цінностей призводять до створення в школах полікультурного освітнього середовища.

Аналіз психологічних та педагогічних наукових джерел дозволяє вважати, що вітчизняні вчені розглядають концепт «освітнє середовище» як багатоаспектне та багаторівневе поняття. Так, В. Ясвін характеризує освітнє середовище як «систему впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та предметно-просторовому оточенні» [15, 11]. В. Загвязинський представляє освітнє середовище у вигляді сукупності духовних (культивовані цінності, психологічний клімат, традиції) та матеріальних умов взаємодії учнів та педагога [80, 27]. О. Тринітатська науково обґрунтувала поняття «середовище інноваційного освітнього закладу», розкривши його як «організований простір соціально-культурних, предметно-дизайнерських, виховно-навчальних, комунікативно-партнерських та демократично колегіальних умов, в яких реалізується інноваційна функція школи» [2].

Наведені визначення, а також результати досліджень із даної проблеми дозволяють розглядати освітнє середовище як сукупність можливостей для навчання та виховання людини, як ресурс її самоактуалізації та самореалізації.

У сучасному глобальному світі середовище будь-якого освітнього закладу функціонує в рамках взаємодії кількох культур: етнічної (рідної) культури учня, української та світової культур. Етнічна культура розуміється вітчизняними вченими як «вираження унікальності способу життя того чи іншого народу, його вірувань, етичних цінностей, життєвих пріоритетів, зумовлених географічними, історичними, психологічними особливостями етносу. Українська культура характеризується як сукупність матеріальних та духовних досягнень українського народу та інших етнічних народів, об'єднаних традиціями спільного проживання, економічними зв'язками, державністю, загальним внеском у науку, літературу та мистецтво. Світова культура визначається як результат матеріальної, наукової та художньої творчості різних народів, об'єднаних загальним планетарним простором» [34, 21].

Основоположник теорії мультикультурної освіти Дж. Бенкс вважає, що педагог повинен «мати чітке уявлення про соціокультурний контекст розвитку та соціалізації дитини за межами школи: у сім'ї, найближчому оточенні, у культурній громаді для того, щоб грамотно надавати йому педагогічну підтримку у самоактуалізації та самореалізації».

Як два крила у птаха, що допомагають йому вільно літати в безмежному просторі, так сім'я і школа створюють оптимальне навчальне середовище для вільного та повноцінного розвитку особистості школяра. Їхня співпраця є важливою умовою ефективної навчально-виховної роботи, спрямованої на створення атмосфери доброзичливості та взаєморозуміння, з опорою на народні й сучасні педагогічні надбання, національну і світову культуру, вселюдські й національні моральні цінності [5, с.4]

Проведений нами аналіз наукової педагогічної літератури свідчить про те, що у XXI столітті більшість вітчизняних дослідників розглядають проблему взаємодії школи та сім'ї в рамках педагогічної системи. Як правомірно наголошує А. Овчарова, лише у єдності всіх складових компонентів педагогічної системи можна здійснити коректний аналіз взаємодії школи та сім'ї та запропонувати оптимальні способи впливу на пізнавальну та особистісну сфери дітей [69].

У цьому контексті ми характеризуємо взаємодію педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів як сукупність компонентів педагогічної системи, що включає суб'єкти педагогічної взаємодії, мету, принципи, завдання, зміст, форми та методи (технологічний компонент), а також умови цієї взаємодії. До суб'єктів взаємодії школи та сім'ї дослідники, як правило, включають: директора освітньої організації, його заступників з навчальної та виховної роботи, методичні об'єднання вчителів, самих вчителів, класних керівників, педагогів-психологів та соціальних педагогів, вожатих, учнів та їх батьків, а також різного роду спільноти батьків (сімейні поради, поради батьків, батьківські комітети та ін.).

З метою взаємодії школи та сім'ї, у концепціях вчених, простежуються важливість координації зусиль вчителів та батьків у створенні сприятливих умов для розвитку дитини, необхідність узгоджених дій щодо надання їй допомоги та підтримки у саморозвитку та самовдосконаленні. Разом з тим, нам видається, що поряд із загальною метою взаємодії школи та сім'ї важливою метою такої взаємодії у духовно-моральному вихованні особистості людини, є забезпечення сприятливих умов для виховання, навчання та повноцінного розвитку зростаючої людини на основі узгодження культурних запитів учнів та їхніх батьків.

Необхідною умовою досягнення поставленої мети є формування у педагогів та батьків готовності до спільної виховної діяльності, спрямованої на формування у молодшого школяра основ духовної та моральної культури

з урахуванням культурного різноманіття українського суспільства. У сучасній педагогічній літературі готовність розуміється як здатність суб'єктів навчального процесу педагогічно мислити, планувати, організовувати навчання та виховання учнів на вирішення поставлених завдань.

В інтересах нашого дослідження важливо конкретизувати основні педагогічні компетенції педагогів та батьків у цьому напрямі спільної діяльності на рівні знань, умінь, ціннісних орієнтацій та практичного досвіду. На основі порівняльного аналізу положень, сформульованих у працях українських учених, стандарту «Вчителя початкових класів», рекомендацій Державного освітнього стандарту, вимог до результатів освоєння молодшими школярами освітньої програми початкової школи з духовно-морального виховання нами конкретизовано педагогічні компетенції вчителя початкових класів у сфері взаємодії школи та сім'ї у виховній діяльності. До кола компетенцій вчителя ми включили такі: 1) прагнення та вміння враховувати соціокультурні особливості, інтереси сім'ї у взаємодії із батьками; 2) здатність здійснювати взаємодію з батьками у духовно-моральному вихованні дітей у рамках провідних напрямків спільної діяльності на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей, що представляють духовну та культурну значимість для всіх українців; 3) здатність використовувати інтерактивні та практико-орієнтовані технології для формування у батьків педагогічних компетенцій, що дозволяють усвідомлювати культурне різноманіття України як джерело морального розвитку та духовного вдосконалення особистості; 4) вміння здійснювати моніторинг та рефлексію в оцінці ефективності взаємодії з батьками у вирішенні завдань духовно-морального виховання.

Визначаючи педагогічні компетенції батьків щодо спільної діяльності, зазначаємо, що в українській педагогіці ще склалося чіткого поняття «педагогічна компетенція батьків». Одні вчені розглядають цей феномен як здатність батьків успішно вирішувати завдання виховання дітей у сім'ї, інші – як певний рівень педагогічної культури, треті – як сформованість у батьків

знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що дозволяють успішно вирішувати завдання виховання та навчання дитини у сім'ї [26, 38]. Незважаючи на різні підходи до розуміння сутності педагогічних компетенцій батьків, у всіх наукових працях, присвячених даній проблемі, до її структури та змісту входять: мотиваційна складова, знання, вміння та навички, особисті якості батьків.

У цьому контексті педагогічні компетенції батьків у сфері взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні дітей сформульовані нами за аналогією з педагогічними компетенціями вчителів початкових класів. До таких компетенцій ми включили такі: 1) прагнення здійснювати взаємодію з педагогами у вирішенні завдань духовно-морального виховання дітей з урахуванням узгодження культурних запитів учнів і їхніх батьків з базовими національними цінностями, які представляють духовну та культурну значущість для всіх українців; 2) володіння уявленнями та знаннями з питань духовно-морального виховання дітей молодшого шкільного віку, взаємодії з педагогами у духовно-моральному вихованні дітей; 3) вміння використовувати знання, отримані в ході психолого-педагогічної освіти, консультування та самоосвіти у спільній з педагогами діяльності у сфері духовно-морального виховання дітей; 4) вміння вирішувати завдання духовно-морального виховання у сім'ї з урахуванням вимог, сформульованих у нормативних документах про освіту; 5) здатність організовувати та здійснювати позакласні заходи у сфері духовно-морального виховання; 6) готовність та вміння здійснювати моніторинг та рефлексію при оцінці ефективності взаємодії з педагогами у вирішенні завдань духовно-морального виховання дітей.

Взаємодію школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні дітей важливо проводити на основі відповідних принципів, що визначають спрямованість завдань, змісту, форм та методів такої взаємодії. У рамках проблеми дослідження, найбільш важливими вважаємо: системність, культуровідповідність, гуманістична спрямованість змісту та організації

освітнього процесу, взаємозв'язок традицій та інновацій у вихованні, добровільність та варіативність у виборі духовних та моральних цінностей, узгодження цих цінностей із загальноукраїнськими цивільними цінностями та нормами на основі діалогу культур.

Важливе значення для нашого дослідження має виявлення концептуальних підстав методів та форм взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні школярів оскільки від того, як на технологічному рівні реалізуються мета, завдання та зміст спільної роботи педагогічного колективу освітньої установи та сім'ї, значною мірою залежить ефективність духовно-морального виховання дітей. Порівняльний аналіз публікацій фахівців з взаємодії школи та сім'ї дозволив типологізувати методи та форми взаємодії за ознаками традиційності та інноваційності. До традиційних методів та форм взаємодії школи та сім'ї дослідники, як правило, відносять: оповідання, читання та обговорення текстів, бесіду, вправу, переконання, батьківський лекторій, спрямовані на запам'ятовування інформації.

Як слушно стверджує А. Овчарова, такі й форми є односторонньо спрямованими, оскільки не дозволяють належним чином осмислити та піддати рефлексії необхідний матеріал [72]. Однак вважаємо, що в тих випадках, коли необхідно відпрацювати практичні навички педагогів або батьків з виховання дітей, використання репродуктивних форм та методів є виправданим, оскільки перетворення вміння на певну навичку викликає необхідність застосування неодноразових дій за зразком.

До інноваційних форм і методів взаємодії школи та сім'ї дослідники найчастіше відносять інтерактивні та практико-орієнтовані способи організації спільної діяльності педагогів та батьків. Наприклад, такі цікаві форми роботи, як день сім'ї, сімейне інтерв'ю, відвідування та аналіз батьками навчальних занять, добра розмова, бал поколінь, кошик домашніх та шкільних проблем, конференції батьків, конкурси, різноманітні благодійні акції [54]. Практики рекомендують використовувати як інтерактивні методи та форми консиліуми батьків і педагогів з актуальних проблем навчання та

виховання, групові дискусії, мозковий штурм, метод проєктів, аналіз педагогічної ситуації, інтернет-листування з батьками, рольову гру, електронну розсилку батькам інформаційних матеріалів.

Аналіз публікацій сучасних вчених з досліджуваної проблеми та наш власний педагогічний досвід дозволили виокремити такі організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів. Перше – взаємна повага до суб'єктів спільної діяльності, довіра до виховних можливостей батьків, опора на соціокультурний досвід та традиції сімейного виховання, формування спільної позиції з питань виховання, що сприяє створенню атмосфери відкритості та довіри. Друге – організація роботи з визначення та формування у батьків педагогічних компетенцій, які дозволяють успішно вирішувати завдання духовно-морального виховання школярів. Третє – узгодження дій вчителів і батьків у вирішенні завдань духовно-морального виховання у школі та в сім'ї на основі нормативних документів про освіту, які розкривають стратегію держави, спрямовану на зміцнення громадянської та духовної єдності нації. Четверте – розробка програми взаємодії вчителів початкових класів і батьків у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі, а також відповідних методичних матеріалів. П'яте – розробка та впровадження у освітній процес, а також сімейне виховання інтерактивних технологій духовно-морального виховання, націлених на усвідомлення батьками культурного різноманіття суспільства, регіону, міста, школи як джерела духовного розвитку та морального виховання, в рамках яких застосовуються як традиційні, і інноваційні форми і методи виховання. Шосте – підвищення виховного потенціалу полікультурного освітнього середовища в ході залучення батьків до позакласної діяльності з формування у дітей духовних та моральних якостей на основі узгодження особистісних запитів та базових національних цінностей.

Особливу увагу сучасні дослідники звертають на те, що взаємодія сім'ї і школи має полягати не лише в допомозі цих соціальних інститутів одне одному, а й у – розумному об'єднанні можливостей, зусиль в організації життєдіяльності школярів [1, с. 51]. Проте це стає можливим лише за умов організації взаємодії, виходячи з потреб та інтересів дітей і батьків, урахування специфіки конкретного навчально-виховного закладу, ґрунтування на принципах демократичності, рівноправності у взаєминах усіх партнерів цього процесу. Виявлення та уточнення теоретико-методологічних аспектів феномену «взаємодія школи та сім'ї» дозволили нам сформулювати системоутворюючі поняття досліджуваної проблеми: взаємодія школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні, зокрема готовність педагогів та батьків до взаємодії у духовно-моральному вихованні, а також спонукали нас до розроблення моделі взаємодії цих інституцій у духовно-моральному вихованні молодших школярів, що і передбачено охарактеризувати у наступних розділах роботи. у наступному параграфі.

1.3. Діагностика готовності педагогів і батьків до взаємодії у духовно-моральному вихованні учнів молодшого шкільного віку

Для виявлення готовності педагогів і батьків до взаємодії у духовно-моральному вихованні учнів молодшого шкільного віку нами було визначено дві школи Балківецька гімназія та Несвоянська філія Мамалигівського ліцею, Мамалигівської сільської ради Дністровського району Чернівецької області як бази дослідження. У кожному з названих освітніх закладів у дослідно-експериментальній роботі (жовтень 2022р.- жовтень 2023р.) взяли участь: вчителі початкових класів, соціальні педагоги, психологи, адміністрація школи, батьки та учні початкових класів. Респондентами стали 14 педагогів, 95 батьків та 60 учнів перших класів (школи № 1) Балківецької гімназії (експериментальна група) та 13 педагогів, 86 батьки та 57 учнів перших класів (школи № 2) Несвоянської філії Мамалигівського ліцею, Мамалигівської сільської ради Дністровського

району Чернівецької області (контрольна група). Проведений нами аналіз педагогічної документації, бесіди з керівництвом шкіл та головами методичних об'єднань, спостереження за педагогічним процесом показали, що у початкових класах обох освітніх закладів працюють кваліфіковані досвідчені педагоги. Усі вони мають вищу педагогічну освіту. Стаж роботи у школі становить вони від 20 до 32 років. Вчителі експериментальних класів здійснюють педагогічну діяльність на достатньо-високому професійному рівні, творчо володіють інноваційними технологіями навчання та виховання, взаємодіють з іншими педагогами, з психологом, з батьками у вирішенні дидактичних і виховних завдань. Для проведення коректного дослідження нам важливо було мати уявлення про соціальний склад батьків учнів. Вік батьків, які взяли участь в дослідно-експериментальній роботі, становив 26-40 років. Із загального складу батьків 75% мають вищу освіту, 21% – середню спеціальну, 4% батьків та матерів – загальну середню освіта. Складаючи соціальний портрет батьків, ми спиралися на класифікації типів сім'ї Л. Алексєєва і В. Століна: благополучна сім'я, неблагополучна сім'я, конфліктна сім'я, асоціальна сім'я, морально неблагополучна сім'я, педагогічно некомпетентна сім'я [36].

Аналіз соціального складу сімей учнів умовно школи № 1 показав, що діти з благополучних сімей становлять 88,5% від загальної кількості учнів експериментального класу, із неблагополучних сімей – 11,5%. Діти із повних сімей представлені 79,5%, з неповних сімей – 20,5%, діти із багатодітних сімей – 13,3% від загальної кількості, із малозабезпечених сімей – 3,6% від загальної кількості, діти із групи ризику – 1 % від загальної кількості. Морально неблагополучні сім'ї та асоціальні сім'ї відсутні. Кількість педагогічно некомпетентних сімей становить близько 35%.

Аналіз соціального складу сімей учнів умовно школи № 2, проведений у цей період, показав, що з благополучних сімей становлять 89,5% від загальної кількості учнів експериментального класу, з неблагополучних сімей – 10,5%, причому діти з повних сімей становлять 71,2%, з неповних

сімей – 28,8%, діти із багатодітних сімей – 13,8% від загальної кількості, із малозабезпечених сімей – 11,3% від загальної кількості, діти із групи ризику – 1% від загальної кількості. Морально неблагополучні сім'ї та асоціальні сім'ї відсутні. Кількість педагогічно некомпетентних сімей становить близько 33%. З наведених даних випливає, що переважна більшість учнів експериментальних класів виховуються, переважно, у благополучних сім'ях, що свідчить про рівноцінні умови проведення експерименту.

Переважну більшість батьківського контингенту складають представники української національності. При цьому дев'ять із десяти батьків орієнтуються у своїй життєдіяльності та поведінці на православні традиційні цінності. Водночас у вихованні не можна ігнорувати потреби та інтереси носіїв інших етнічних груп (наприклад, румунської). Тому в методологічний блок розробленої нами моделі взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів ми включили принцип діалогічного спілкування суб'єктів взаємодії, що дозволяє враховувати у завданнях, змісті, технологіях даного напрямку виховної діяльності цінності та культурні досягнення народів України та світу, опору на національні цінності та традиції народів, представниками яких є батьки та які навчаються у школах, обраних нами як експериментальні, а також виховання дітей у дусі міжнаціональної згоди та співробітництва для становлення у них основ громадянської ідентичності.

Особливу значущість на підготовчому етапі дослідно-експериментальної роботи мало визначення критеріїв, які дозволяють встановити рівні взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів. Під критеріями ми, за фахівцями з педагогічної термінології, розуміємо узагальнені ознаки, які є підставою оцінки ефективності певного суб'єкта, об'єкта, явища чи виду діяльності [34].

Сучасні дослідники перевагу віддають таким критеріям оцінювання як: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативно-діяльнісний. Тому нами

і були взяті ці критерії для досліджуваного феномену з відповідними показниками, представленими у таблиці 1.

Таблиця 1.1.

Критерії ефективності взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів

Критерії ефективності	Показники
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - рівень педагогічно адаптованих знань про завдання та основні напрямки змісту взаємодії; - рівень уявлень про базові національні цінності України, про способи функції взаємодії в духовно-моральному вихованні дітей; - рівень педагогічно адаптованих уявлень та знань про технології та умови взаємодії з урахуванням соціокультурної ситуації розвитку дітей
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - рівень усвідомлення важливості узгодження культурних запитів сім'ї та базових національних цінностей України у духовно-моральному вихованні дітей; - рівень мотивації для досягнення високих результатів у вихованні в дітей віком здатність до успішної життєдіяльності в багатонаціональному світі; - рівень зацікавленості педагогів та батьків у відповідності методів духовно-морального виховання дітей у педагогічному процесі та в сім'ї в контексті вимог до особистісних результатів учнів;
Комунікативно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - рівень умінь педагогів та батьків проектувати та здійснювати спільну діяльність ; - рівень володіння способами реалізації завдань та основних напрямів змісту духовно-морального виховання дітей; - рівень готовності використовувати у вирішенні завдань духовно-морального виховання дітей інтерактивні технології, що дозволяють усвідомлювати культурне різноманіття українського суспільства як джерело майбутнього успішного особистого та професійного життя дітей; - здатність до рефлексії результатів спільних дій у цьому аспекті виховання у полікультурному

	освітньому середовищі
--	-----------------------

Відповідно до цих показників ми визначили три рівні готовності вчителів початкових класів до взаємодії з батьками: високий, середній, низький.

Для проведення дослідження мало визначення показників ефективної взаємодії батьків із педагогами у духовно-моральному вихованні молодших школярів. Показники готовності батьків взаємодії з педагогами у духовно-моральному вихованні молодших школярів визначалися з урахуванням методики моніторингу взаємодії освітнього закладу з сім'ями вихованців [77] й представлені у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Показники ефективної взаємодії батьків з педагогами у духовно-моральному вихованні молодших школярів

Критерії	Показники
Когнітивний	1) уявлення про завдання та провідні напрямки духовно-морального виховання дітей у школі та в сім'ї в рамках вимог Державного стандарту початкової загальної освіти; 2) поінформованість про зміст та способи духовно-морального виховання дітей на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей України; 3) знання форм та методів духовно-морального виховання дітей у сім'ї з опорою на сімейні традиції та базові національні цінності України; 4) уявлення про сучасні стратегії взаємодії з педагогами у духовно-моральному вихованні дітей; 5) знання способів формування педагогічних компетенцій у межах психолого-педагогічного освіти, консультування, самоосвіти з урахуванням узгодження сімейних і національних цінностей України; 6) знання методів аналізу та рефлексії ефективності взаємодії з педагогами у виховній

<p>Мотиваційно-ціннісний</p>	<p>діяльності</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) зацікавленість у взаємодії з педагогами та психологами на основі принципів гуманної педагогіки для досягнення позитивної динаміки у духовно-моральному вихованні дітей; 2) усвідомлення важливої ролі та функцій виховної діяльності у духовному зростанні та моральному вдосконаленні особистості дитини на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей України; 3) прагнення узгоджувати завдання духовно-морального виховання в сім'ї та в школі на основі сімейних культурних запитів та базових національних цінностей України; 4) готовність підтримати педагогів у формуванні в дитини моральних мотивів і звичок; 5) зацікавленість у психолого-педагогічній освіті та самоосвіті, в активній участі у виховному процесі класу та школи на основі базових національних цінностей; 6) сформованість установки на аналіз та рефлексію спільних з педагогами дій у сфері духовно-морального виховання
<p>Комунікативно-діяльнісний</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) сформованість умінь здійснювати взаємодію зі школою у духовно-моральному вихованні дітей на основі принципів гуманної педагогіки; 2) здатність використовувати педагогічні компетенції, сформовані в рамках психолого-педагогічного освіти, консультування і самоосвіти, у вирішенні завдань духовно-морального виховання у сім'ї з урахуванням узгодження сімейних і національних цінностей України; 3) володіння вміннями організувати та здійснювати позакласні заходи у сфері духовно-морального виховання; 4) здатність використовувати у виховній діяльності в сім'ї інтерактивні технології з опорою на сімейні традиції та базові національні цінності України; 5) сформованість умінь надавати дітям допомогу у духовному зростанні та моральному вдосконаленні;

	б) здатність до аналізу та рефлексії результатів спільних з педагогами дій у сфері духовно-морального виховання.
--	--

На основі сформульованих показників нами визначено три рівні готовності батьків до взаємодії з педагогами: високий, середній, низький.

Визначення рівнів готовності педагогів та батьків до взаємодії у духовно-моральному вихованні дітей створило сприятливі передумови для розробки процедури подальших етапів дослідження та порівняльного аналізу ефективності цього напрямку виховної діяльності у початкових класах.

В рамках виділених критеріїв ефективної взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів нами було здійснено дослідження рівнів взаємодії суб'єктів даного напрямку виховної діяльності на основі методики, розробленої О. Логіною та О. Данилюком для взаємодії освітнього закладу з сім'ями учнів 1-4-х класів [13]. У ході моніторингу використовувалися такі методи дослідження:

- анкетування вчителів та батьків експериментальних шкіл;
- інтерв'ювання представників адміністрації;
- бесіди з учителями, батьками та школярами;
- спостереження за досліджуваним феноменом;
- вивчення нормативних документів освітніх установ, в яких проводиться педагогічний експеримент;
- метод самооцінки педагогів та батьків;
- метод оцінки рівня моральної вихованості.

Аналіз результатів анкетування здійснювався з урахуванням охарактеризованих раніше критеріїв ефективності взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів за розробленою методикою О. Логіною та А. Данилюка для початкової школи. У процесі анкетування пріоритетним для нас було визначення рівня ефективності взаємодії школи та сім'ї, виявити способи актуалізації наявного позитивного виховного потенціалу спільної діяльності освітньої установи з сім'ями у

духовно-моральному вихованні учнів на основі узгодження культурних запитів батьків та базових національних цінностей. Крім того, у ході анкетування ми планували дізнатися про відношення педагогів до взаємодії з батьками у сфері духовно-морального виховання та до базових національних цінностей України, що є основою цього напрямку виховної діяльності.

Аналіз відповідей вчителів на питання анкети дозволив зробити висновок про те, що педагоги ініціюють взаємодію з сім'єю з проблем духовно-морального виховання учнів, але ця робота проводиться епізодично. Недостатня робота проводиться щодо залучення батьків до реалізації принципу діалогу культур. Більшість вчителів, як у контрольній, так і в експериментальній групах, не повною мірою готові до взаємодії з батьками на когнітивному, мотиваційно-ціннісному та комунікативно-діяльному рівнях у полікультурному освітньому середовищі. Існують розбіжності в педагогічних вимогах між батьками та вчителями з питань духовно-морального виховання учнів, багато батьків не прагнуть враховувати у вихованні базові національні цінності України. Допомога батькам у формуванні педагогічних компетенцій у духовно-моральному вихованні дітей надається вчителями фрагментарно. Педагоги недостатньо залучають позитивний виховний потенціал для вирішення завдань духовно-морального виховання. Враховуючи, що переважна більшість сімей є українськими, важливо, щоб основу змісту взаємодії педагогів та батьків становили цінності української культури. Разом з тим, необхідність зміцнення української нації, представленість у школі носіїв інших культур зумовлюють потребу в організації взаємодії сім'ї та школи на основі діалогічного спілкування з урахуванням базових національних цінностей народів України. Не всі батьки усвідомлюють значущість полікультурного фактора у розвитку та самовизначенні своїх дітей, не завжди мають уявлення про те, як їх виховувати у дусі поваги до носіїв інших культур.

На підставі відповідей батьків контрольної та експериментальної груп на питання анкети ми дійшли висновку про те, що більшість батьків

виявляють інтерес до взаємодії зі школою у духовно-моральному вихованні своєї дитини та визнають значущість такого виховання для дітей. Проте 60% від загальної кількості опитаних вважають, що ця робота проводиться недостатньо. Так, лише кожен третій батько має уявлення про завдання та зміст цього напряму виховної діяльності, але не вміє організувати роботу з вирішення завдань духовно-морального виховання в сім'ї. Обмін досвідом батьків з духовно-морального виховання у сім'ї з урахуванням сімейних традицій організований слабо. Виховний потенціал батьків рідко залучається для вирішення завдань духовно-морального виховання: близько 30% батьків не мають можливості брати участь у навчальному процесі та практичній діяльності школи. Від 38% до 45% батьків контрольної та експериментальної груп вважають, що вчителі ставляться до них недостатньо доброзичливо, недостатньо цікавляться культурними запитами сім'ї. 40% батьків експериментальних шкіл вважають, що педагоги не зважають на сімейні традиції та соціокультурні особливості сім'ї при взаємодії з ними. Кожен третій з батьків вважає, що в основу духовно-морального виховання учнів школи повинні бути покладені загальнолюдські цінності.

Під час інтерв'ювання заступників директорів з навчально-виховної роботи встановили, що директори шкіл та їх заступники приділяють значну увагу роз'ясненню та реалізації положень, що розкривають завдання та основні напрями духовно-морального виховання, які сформульовані у документах про освіту. Ці положення відображені в нормативних документах школи, плані виховної роботи вчителя доводяться вчителями до відома батьків молодших школярів.

Велике значення для нашого дослідження на констатувальному етапі експериментальної роботи мав метод самооцінки.

Самооцінка вчителями і батьками сформованості педагогічних компетенцій здійснювалася з урахуванням розроблених нами показників у межах когнітивного, мотиваційно-ціннісного і комунікативно-діяльнісного

критеріїв ефективної взаємодії педагогів із батьками у духовно-моральному вихованні молодших школярів

До кола компетенцій взаємодії вчителів з батьками ми включили: 1) готовність та вміння враховувати у взаємодії з батьками особливості та інтереси сім'ї; 2) здатність здійснювати взаємодію з батьками у духовно-моральному вихованні дітей у рамках пріоритетних напрямів спільної діяльності; 3) здатність використовувати інтерактивні та практико-орієнтовані технології у формуванні у батьків педагогічних компетенцій, як джерело духовного розвитку та морального вдосконалення особистості; 4) готовність та вміння здійснювати моніторинг та рефлексію при оцінці ефективності взаємодії з батьками у вирішенні завдань духовно-морального виховання.

Порівняльний аналіз результатів самооцінки вчителями початкових класів експериментальних шкіл сформованості у них педагогічних компетенцій у взаємодії з батьками у духовно-моральному вихованні учнів у полікультурному освітньому середовищі дозволив нам дійти таких висновків. На когнітивному рівні близько половини педагогів контрольної та експериментальної груп знають соціокультурні особливості та інтереси сімей своїх учнів та враховують їх у взаємодії з батьками. На мотиваційно-ціннісному рівні 50-55% вчителів зацікавлені у взаємодії з батьками на основі принципів гуманної педагогіки та прагнуть формувати у батьків інтерес до психолого-педагогічного просвітництва, до самоосвіти, до участі в навчально-виховному процесі класу та школи на основі узгодження культурних запитів сім'ї та базових національних цінностей України. На комунікативно-діяльнісному рівні понад 45-50% педагогів здатні використовувати у взаємодії з батьками інтерактивні технології духовно-морального виховання та вміють залучати батьків до позакласної діяльності з духовно-морального виховання молодших школярів у полікультурному освітньому середовищі. Однак лише близько 35% вчителів здатні здійснювати моніторинг та рефлексію результатів спільних із батьками дій у

сфері духовно-морального виховання з урахуванням полікультурного чинника. Особливий інтерес для нашого дослідження представляв аналіз результатів карт самооцінки педагогічних компетенцій батьків учнів початкових класів експериментальних шкіл, оскільки саме від сформованості у матерів та батьків сукупності знань, відносин, умінь та досвіду практичної діяльності у духовно-моральному вихованні учнів у полікультурному освітньому середовищі залежить успішне вирішення завдань взаємодії школи та сім'ї. До кола педагогічних компетенцій батьків таких компетенцій ми включили такі: 1) готовність та вміння використовувати знання, отримані в ході психолого-педагогічної освіти та самоосвіти, у спільній з педагогами діяльності у сфері духовно-морального виховання дітей; 2) готовність та вміння вирішувати завдання духовно-морального виховання в сім'ї з урахуванням вимог, сформульованих у нормативних документах школи; 3) здатність організовувати та здійснювати позакласні заходи у сфері духовно-морального виховання; 4) готовність та вміння здійснювати моніторинг та рефлексію при оцінці ефективності взаємодії з педагогами у вирішенні завдань духовно-морального виховання дітей.

У таблиці 4 (Додаток) розкрито показники самооцінки батьками учнів початкових класів контрольної та експериментальної груп сформованості педагогічних компетенцій у взаємодії зі школою у рамках когнітивного, мотиваційно-ціннісного та комунікативно-діяльнісного рівнів.

Порівняльний аналіз результатів самооцінки батьками учнів сформованості педагогічних компетенцій у взаємодії зі школою у духовно-моральному вихованні учнів дозволив нам дійти наступних висновків. На когнітивному рівні лише від 35% до 37% батьків початкових класів експериментальних шкіл мають уявлення про завдання та провідні напрямки духовно-морального виховання дітей в рамках вимог Державного стандарту початкової загальної освіти та основних положень виховної роботи освітнього закладу. На мотиваційно-ціннісному рівні близько половини батьків зацікавлені у взаємодії з педагогами та психологами. 30-32% батьків

виявляють інтерес до психолого-педагогічної освіти, консультування та самоосвіти, до активної участі у виховному процесі класу та школи. На комунікативно-діяльнісному рівні не більше 35% батьків здатні взаємодіяти зі школою у духовно-моральному вихованні дітей на основі принципів гуманної педагогіки з урахуванням полікультурного фактора та від 30% до 32% вміють використовувати педагогічні компетенції, отримані в рамках психолого-педагогічної освіти, консультування і самоосвіти, у вирішенні завдань духовно-морального виховання в сім'ї. Менш 20% батьків здатні використовувати у виховній діяльності в сім'ї інтерактивні технології, що дозволяють усвідомити культурне різноманіття українського суспільства як джерело та засіб духовного зростання та морального вдосконалення дитини. Результати дослідження на констатують вальному етапі експерименту дозволили виявити рівні готовності педагогів та батьків до взаємодії у духовно-моральному вихованні молодших школярів в рамках когнітивного, мотиваційно-ціннісного та комунікативно-діялісного критеріїв, які представлені у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Результати готовності педагогів до взаємодії з батьками у духовно-моральному вихованні молодших школярів за когнітивним, мотиваційно-ціннісним, комунікативно-діялісним критерієм

Компоненти/критерії	Рівень готовності	КГ Кількість – 26 осіб (%)	ЕГ Кількість – 28 осіб (%)
Когнітивний	Високий	28	36
	Середній	57	54
	Низький	15	10
Мотиваційно-ціннісний	Високий	19	24

	Середній	67	66
	Низький	14	10
Комунікативно-діяльнісний	Високий	34	32
	Середній	56	58
	Низький	10	10

Порівняльний аналіз результатів готовності педагогів експериментальних шкіл до взаємодії з батьками у духовно-моральному вихованні молодших школярів дозволив визначити, що в рамках когнітивного критерію високий рівень сформованості готовності до співпраці з батьками у духовно-моральному вихованні школярів, середній рівень готовності – 54-57%, низький рівень – 10%, тобто, педагоги недостатньо знають соціокультурні особливості та інтереси батьків учнів, мають фрагментарне уявлення про методологічні засади, завдання та основні напрямки змісту та технології духовно-морального виховання про сучасні стратегії взаємодії з батьками у виховній діяльності з урахуванням соціокультурної ситуації розвитку дітей.

У рамках мотиваційно-ціннісного критерію високий рівень готовності педагогів до взаємодії з батьками у духовно-моральному вихованні молодших школярів показали 19-24% педагогів, середній рівень готовності продемонстрували 66-67% вчителів, низький рівень готовності не виявлено. Таким чином, можна зробити висновок, що вчителі виявляють недостатню зацікавленість у взаємодії з батьками та у супроводі батьків у психолого-педагогічній освіті та самоосвіті, а також недостатньо стійку мотивацію надання батькам допомоги у вирішенні завдань духовно-морального виховання в сім'ї.

Моє ставлення до себе	Я намагаюся вчитися якнайкраще, на уроках активний і уважний	82	59	16	38	2	3	80	60	20	40	0	0
	Я чесна людина, вмію визнавати свої помилки, намагаюся бути кращою	97	75	3	21	0	4	95	75	5	20	0	5
	Я вмію прощати образи, завдані мені, доброзичливо і шанобливо ставлюся до однокласників, незалежно від їхньої національності.	82	79	12	19	6	2	84	80	14	17	2	3
	У мене є улюблене заняття, у вільний час намагаюся займатися корисними справами	83	64	17	25	0	11	85	60	15	25	0	15
Моє ставлення до країни	Я виявляю інтерес до подій, що відбуваються в нашій країні, дивлюся телепередачі, в яких розповідається про досягнення учених, артистів, спортсменів, про дружбу народів України	68	50	20	36	12	14	70	49	20	38	10	13
	Я вважаю, що всі мають жити дружно	80	60	20	31	0	9	78	59	22	32	0	9
	Я думаю, що чим більше ми знаємо про культуру народів нашої країни, тим ми стаємо кращими	69 60	31	30	0	10	67	59	33	31	0	10	12 3
	Я знаю основні цінності нашої держави і шанобливо ставлюся до них	50	36	33	36	17	28	52	35	30	35	18	30
Моє ставлення до сім'ї	Я знаю історію та традиції своєї сім'ї	68	52	20	32	12	16	70	50	20	30	10	20
	Я поважаю старших членів сім'ї (батьків, бабусь і дідусів), дбаю про молодших (братів, сестер), допомагаю по дому	97	68	3	29	0	3	95	65	5	30	0	5
	Я беру участь у сімейних справах та святах	84	70	14	28	2	2	86	67	14	31	0	2
	Я завжди говорю правду батькам, розповідаю їм про свої успіхи та невдачі, цікавлюся їхніми справами	82	63	12	27	6	10	84	60	14	30	2	10

Порівняльний аналіз відповідей учнів та педагогів експериментальних шкіл показав суттєві відмінності оцінки рівня моральної вихованості четвертокласників між школярами та вчителями, що є підставою для визначення подальших шляхів духовного та морального розвитку дітей. Наше припущення, що значним ресурсом вирішення цієї проблеми є взаємодія школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів.

Таким чином, у ході констатувального експерименту ми розглянули кількісний та якісний контингент сімей учнів початкових класів, проаналізували нормативні документи експериментальних шкіл у рамках проблеми дослідження, виявили рівні готовності вчителів та батьків до

взаємодії у духовно-моральному вихованні молодших школярів, а також визначили рівень духовно-морального зростання учнів 2-4 класів. Дані, отримані в ході проведення констатувального етапу експерименту, підтвердили актуальність проблеми, що існують при взаємодії школи та сім'ї, уточнити ефективні засоби використання цього виду взаємодії як ресурсу духовно-морального виховання молодших школярів. До основних недоліків і проблем ми віднесли такі:

1. Недостатня готовність педагогів до спільної діяльності з батьками у вирішенні завдань духовно-морального виховання, зокрема узгодження вимог щодо духовно-морального виховання дітей із боку школи та сім'ї.

4. Недостатня увага формування у батьків педагогічних компетенцій у сфері взаємодії у духовно-моральному вихованні.

5. Слабке використання позитивного виховного потенціалу сім'ї на вирішення завдань духовно-морального виховання.

6. Пасивність та недостатня зацікавленість батьків у взаємодії з педагогами у сфері духовно-морального виховання.

7. Вияв труднощів педагогів та батьків здійснювати аналіз та рефлексію взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні дітей.

Дані констатувального етапу експерименту дозволили визначити подальші напрями нашого дослідження.

Висновки до першого розділу

Вивчення та порівняльний аналіз концептуальних положень, українських та зарубіжних вчених з питань духовності, морального виховання, взаємодії школи та сім'ї в педагогічному процесі, дозволяють сформулювати висновки, які стали теоретичною основою визначення педагогічних особливостей спільної роботи педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів на етапі сьогодення.

Феномен «духовно-моральне виховання» розкривається у контексті ідей про важливу роль морального ідеалу у становленні особистості та

розвитку суспільства; про взаємозв'язок формування моральної свідомості, почуттів, умінь, навичок та моральних норм поведінки у структурі особистості та значення у цьому контексті взаємодії сім'ї та школи.

У результаті теоретичного аналізу концепцій українських фахівців з проблеми взаємодії школи та сім'ї пріоритетними напрямками спільної діяльності педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів, у рамках яких реалізуються мета, принципи, завдання, зміст такої діяльності є педагогічна самоосвіта суб'єктів духовно-морального виховання; психолого-педагогічне консультування; залучення батьків до виховної роботи.

Особливу увагу у змісті та організації спільної діяльності педагогів і батьків слід приділяти формуванню у них готовності до духовно-морального виховання молодших школярів, як сукупності знань, умінь, відносин, які забезпечують успішне вирішення завдань у даному виді діяльності.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У ДУХОВНО-МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Характеристика провідних напрямів і технологій моделі взаємодії школи і сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів

У педагогіці модель визначається як теоретична конструкція, що відображає системоутворюючі характеристики об'єкта або процесу, що досліджується, в якій представлено авторське розуміння способів отримання наукового знання про оригінал[11]. У моделі відображаються та відтворюються найбільш суттєві властивості, зв'язки та відносини між компонентами досліджуваного феномену, дозволяючи зробити процес отримання нового знання більш ефективним та доступним. Моделювання, як вважає Н. Боритко, надає дослідницькій діяльності цілеспрямованого та технологічного характеру.

Модель взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів розроблена на основі розуміння даного феномену як цілеспрямованої спільної діяльності педагогів та батьків, у рамках якої духовно та морально вдосконалюються всі суб'єкти виховної діяльності: педагоги, батьки, школярі – у ході залучення до морально-духовних цінностей. У нашому дослідженні модель розглядається як сукупність функціонально пов'язаних компонентів, у рамках методологічного, змістовного, технологічного та оцінно-результативного блоків. У структурованому вигляді розроблена модель взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів представлена у таблиці.

Таблиця 2.1

Модель взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів

МЕТ ОДО ПОГ	Ціль	Теоретичне обґрунтування та апробація способів взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів
-------------------	-------------	--

	Теоретико-методологічні основи	Системно-діяльнісний підхід; культурологічний підхід; аксіологічний підхід; особистісно-орієнтований підхід; компетентнісний підхід
	Принципи	Системно-діяльнісної організації взаємодії; гуманістичної спрямованості взаємодії; діалогічного спілкування суб'єктів духовно-морального виховання; взаємозв'язку традицій та інновацій у спільній діяльності педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні
	Завдання	формування у педагогів та батьків педагогічних компетенцій у духовно-моральному вихованні; оновлення змісту взаємодії на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей; проведення спільної роботи в рамках Програми духовно-морального виховання; розробка та впровадження у взаємодію інтерактивних технологій; визначення та апробація показників готовності педагогів та батьків до взаємодії у духовно-моральному вихованні
ЗМІСТОВИЙ БЛОК	Суб'єкти взаємодії школи та сім'ї	вчителів початкових класів; вчителі; батьки; учні; адміністрація
	Пріоритетні напрямки змісту взаємодії	Психолого-педагогічне просвітництво батьків; психолого-педагогічне консультування у духовно-моральному вихованні дітей; залучення батьків до діяльності з підвищення духовно-морального виховання учнів
	Ціннісно-смілова основа змісту взаємодії цінності сім'ї	Базові національні цінності народів України (людина, сім'я, Батьківщина, мистецтво, праця, природа, культурні та духовні традиції) та культурні цінності сім'ї
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ БЛОК	Алгоритм взаємодії школи та сім'ї	1. Вивчення соціокультурної та психологічної ситуації в сім'ї. 2. Проектування спільної діяльності у рамках ціннісно-смілової основи змісту взаємодії. 3. Реалізація запланованих способів взаємодії з урахуванням інтерактивних технологій. 4. Моніторинг результатів спільної діяльності педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні.
	Основні	Спільна проектна діяльність, рольова гра,

ОЦІННО-РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ БЛОК	технології взаємодії	колективна творча справа, інтерактивний діалог, аналіз проблемної ситуації, педагогічний супровід батьків у самоосвіті та у виховній діяльності, дистанційні технології самоосвіти та консультування		
	Педагогічні умови реалізації моделі	Реалізація спільної роботи у рамках моделі; створення атмосфери взаємної довіри та співробітництва, поваги до культурних особливостей та духовних традицій, що склалися в сім'ях; сформованість у вчителів та батьків педагогічних компетенцій; узгодженість завдань та змісту взаємодії у контексті вимог Державного стандарту та положень основної освітньої програми початкової загальної освіти; комплексне використання традиційних та інноваційних форм та методів духовно-морального виховання в технологіях спільної діяльності; методичне забезпечення взаємодії вчителів та батьків з урахуванням особливостей сімей;		
	Критерії та показники ефективності взаємодії педагогів та батьків	<p>Критерії</p> <p><i>когнітивний</i></p> <p>показники: знання педагогами та батьками завдань, змісту та способів становлення у дітей моральних якостей на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей;</p> <p><i>мотиваційно-ціннісний</i></p> <p>показники: зацікавленість у успішному вирішенні завдань та прагнення забезпечити наступність у дотриманні педагогічних умов духовно-морального виховання у школі та в сім'ї;</p> <p><i>комунікативно-діяльнісний</i></p> <p>показники: здатність використовувати педагогічні компетенції, сформовані у рамках провідних напрямів взаємодії, прийняття цінностей багатонаціонального українського народу</p>		
Рівні готовності до взаємодії у педагогів та батьків	Високий	Середній	Низький	
Результат реалізації моделі	Готовність педагогів та батьків до спільної діяльності у духовно-моральному вихованні дітей			

--	--	--

У методологічному блоці охарактеризовано основні наукові підходи, мету, принципи та завдання взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів. Конструювання моделі взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів здійснювалося нами на основі системно-діяльнісного, культурологічного, аксіологічного, особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів. При цьому, як провідний, обрано системно-діяльнісний підхід, який покладено в основу державного стандарту початкової освіти. Цей підхід дозволяє розглядати взаємодію як педагогічну систему, яка є сукупністю взаємозалежних компонентів, розташованих у певній послідовності та тих, що характеризуються внутрішньою логікою. Такий підхід забезпечує можливість трактувати взаємодію двох інституцій - школи та сім'ї, у духовно-моральному вихованні школярів як складову частину більш загальної освітньої системи, яка визначається її цілями та завданнями. Метою взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні дітей у цьому контексті є теоретичне обґрунтування й реалізація педагогічних способів взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів.

Культурологічний підхід дозволяє «здійснювати взаємодію школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів, конструювати педагогічний процес у рамках створеної людиною культури, а суб'єкта взаємодії розглядати як особистість, здатну до культурного саморозвитку в ході залучення до кращих традиційних та сучасних духовних цінностей на основі етнічної, української та світової культур».

Аксіологічний підхід дає можливість досліджувати ціннісні аспекти взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні, а підростаючу особистість розглядати як «суб'єкта, здатного до організації своєї пізнавальної, особистісно та соціально значущої діяльності, орієнтуючись на культурні цінності сім'ї, а також на духовні ідеали, моральні

настанови та моральні норми, прийняті у суспільстві. Базові національні цінності в рамках аксіологічного підходу стають педагогічними, визначаючи принципи, зміст взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів, а також технології та форми роботи з батьками». У цьому контексті особливо важливими є узгоджені дії педагогів та батьків для актуалізації у свідомості та діяльності дитини духовних та моральних цінностей, закладених у змісті освіти. Необхідність перетворення педагогічних цінностей на особистісні ціннісні орієнтири зумовлюють створення умов для включення не тільки дитини, а й самих батьків у процес формування духовності.

У вирішенні завдань істотну допомогу педагогам та батькам у духовно-моральному вихованні дітей сприяє впровадження особистісно-орієнтованого підходу, який передбачає у виховній діяльності враховувати культурні та духовні орієнтації членів сім'ї, інтереси та потреби дитини.

Принципами моделювання взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів визначено: системно-діяльної організації спільної діяльності, гуманістичної спрямованості процесу взаємодії суб'єктів, діалогічного спілкування, взаємозв'язку традицій та інновацій у спільній діяльності педагогів та батьків. Реалізація принципу системно-діяльної організації взаємодії сім'ї та школи передбачає узгоджених дій педагогічного колективу, батьків спрямованих на духовно-моральний розвиток особистості школяра, створення середовища із залученням батьків до духовно-морального виховання. Принцип гуманістичної спрямованості передбачає дотримання такту; прояв толерантності у спільній роботі, яка виражається, у тому числі, у визнанні культурного різноманіття як джерела розвитку особистості та суспільства, у повазі культурних традицій, цінностей суб'єктів взаємодії, взаємну допомогу та відповідальність у всіх справах, пов'язаних з духовно-моральним вихованням школярів, і навіть організацію цього напряму виховної діяльності з урахуванням своєрідності умов життя кожної сім'ї, віку батьків, рівня підготовленості у сфері виховання,

індивідуальних потреб дитини. Принцип діалогічного спілкування спрямовано на створення умов у тому, щоб допомогти батькам усвідомити, що у інтересах дитини слід узгоджувати цінності із загальногромадянськими. Принцип взаємозв'язку традицій та іновацій у спільній діяльності педагогів та батьків, реалізація якого дозволяє гармонізувати у духовно-моральному вихованні дітей позитивний досвід минулого та сучасні позитивні результати у цій сфері. На основі аналізу концепцій учених з питань духовно-морального виховання, взаємодії школи та сім'ї, що склалися у спільній роботі педагогів та батьків, ми виділили: «прагнення до порозуміння у вирішенні завдань духовно-морального виховання; ведення морального способу життя на основі духовних цінностей; визнання педагогами та батьками сім'ї та дітей як пріоритетних духовних цінностей; бажання педагогів та батьків виховати гармонійно розвинених дітей; взаємна відповідальність школи та сім'ї у вирішенні виховних проблем». Серед іновацій у взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів в освітньому середовищі важливо виділити: посилення уваги до традиційних духовних цінностей та прагнення батьків долучати до релігійних традицій своїх дітей; святкування Дня матері, Дня захисника Вітчизни, Дня міста; спільне обговорення педагогами та батьками цілей та завдань самовиховання дитини, надання їй допомоги у розробці освітнього маршруту; спільний аналіз соціальних та виховних ситуацій; участь батьків у іграх, педагогічний супровід у використанні дитиною інформаційних технологій.

Завдання взаємодії сім'ї й школи щодо духовно-морального виховання дітей у запропонованій нами моделі узгоджуються з вимогами до результатів духовно-морального розвитку та виховання, сформульованими у Державному освітньому стандарті початкової загальної освіти. Вивчення та аналіз Державного освітнього стандарту початкової загальної освіти та Типової програми початкової загальної освіти свідчать про те, що завдання духовно-морального виховання структуровані в державних документах про

освіту у контексті провідного напрямку: у сфері формування особистісної культури, у сфері формування соціальної культури та у сфері формування сімейної культури.

Сформульовані в моделі методологічні орієнтири дозволили нам визначити зміст, форми та методи взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів з урахуванням культурного різноманіття суспільства, а також конкретизувати критерії оцінювання результатів спільної діяльності педагогів та батьків. У зміст спільної діяльності вчителів і батьків ми, ґрунтуючись на концепціях українських учених, проаналізованих у другому параграфі розділу, вважаємо за доцільне включити педагогічно інтерпретовані знання, вміння, навички, цінності та відносини, які забезпечують досягнення школярами особистісних результатів, охарактеризованих у Державному стандарті початкової загальної освіти. До таких результатів включено: формування основ громадянської ідентичності, почуття гордості за свою Батьківщину, український народ та історію України; усвідомлення своєї етнічної та національної приналежності; формування цінностей багатонаціонального українського суспільства; становлення гуманістичних та демократичних ціннісних орієнтацій.

Нами виділено пріоритетні напрями взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів, зокрема акцент зроблено на реалізацію завдань, духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі: «психолого-педагогічну освіту; педагогічну самоосвіту; консультування членів сімей з питань духовно-морального виховання; залучення батьків до діяльності з підвищення виховного потенціалу полікультурного освітнього середовища, що визначається у нормативних документах про освіту, як єдність урочної, позаурочної, позашкільної діяльності, що враховує історико-культурну, етнічну та регіональну специфіку». У рамках названих напрямів особливу увагу слід приділяти створенню умов для формування у батьків мотивації на досягнення високих результатів у вихованні в дітей віком здатності до

успішної життєдіяльності в сучасному багатокультурному світі. Ціннісно-смісловою основою змісту взаємодії у цьому контексті є базові національні цінності народів України (людина, сім'я, Батьківщина, мистецтво, праця, природа, культурні та духовні традиції), а також культурні цінності сім'ї.

Для ефективності реалізації розробленої моделі визначені і педагогічні умови взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів, зокрема: спільна узгоджена діяльність обох інституцій в рамках розробленої моделі; створення атмосфери взаємної довіри та співробітництва, поваги до культурних особливостей та духовних традицій, що склалися в сім'ях; сформованість у вчителів та батьків педагогічних компетенцій; узгодженість завдань та змісту взаємодії у контексті вимог; комплексне використання традиційних та інноваційних форм та методів духовно-морального виховання в технологіях спільної діяльності педагогів та батьків; методичне забезпечення взаємодії вчителів та батьків у цьому напрямі виховної діяльності з урахуванням соціокультурних особливостей сім'ї; підвищення виховного потенціалу полікультурного освітнього середовища. У рамках оціночно-результативного блоку моделі, що характеризується, здійснюється моніторинг взаємодії школи та сім'ї в духовно-моральному вихованні молодших школярів. Моніторинг є не лише ефективним інструментом оцінювання спільних дій педагогів, психологів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів, а й способом підвищення якості цієї взаємодії. Дані, отримані вчителем під час вивчення та аналізу взаємодії школи та сім'ї за допомогою моніторингу, дозволяють виявити проблемні ситуації в сім'ях, вибрати педагогічно доцільну лінію поведінки з батьками учнів у контексті культурного різноманіття регіону, держави та світу, конструктивно планувати спільну роботу школи та сім'ї. у духовно-моральному вихованні дітей за погодженням культурних запитів сім'ї, що сформувалися в суспільстві, змінювати стратегію поведінки дорослих стосовно дитини з урахуванням її потреб та інтересів. Загалом моніторинг забезпечує можливість отримання досить повної та чіткої

картини ефективності взаємних дій школи та батьків у вирішенні завдань духовно-морального виховання школярів. Основним критерієм, за яким вивчається характер взаємодії школи з сім'ями вихованців у полікультурному освітньому середовищі, виступає динаміка розвитку такої взаємодії, яку можна виявити наприкінці навчального року. За результатами моніторингу педагог спільно з батьківським активом аналізують досягнуті успіхи та труднощі у реалізації стратегії та програми духовно-морального виховання школярів, окреслюють шляхи їх подолання та закріплення позитивних результатів, у разі потреби звертаючись за допомогою до адміністрації школи. Як основні критерії ефективності взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів початкових класів нами виділено: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативно-діяльнісний. Для того, щоб грамотно визначити стратегію дослідно-експериментальної роботи, кожен із виділених критеріїв слід розкривати для педагогів та батьків на основі відповідних показників. Охарактеризована модель взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших стала основою для проведення подальшої експериментальної роботи щодо аналізу змісту, методичного забезпечення її ефективного застосування та засобів підвищення якості спільної діяльності вчителів та батьків щодо створення умов для розвитку у дітей духовно-морального зростання.

2.2. Змістове та методичне забезпечення духовно-морального виховання учнів у площині моделі взаємодії школи і сім'ї

Значну роботу в рамках формувального експерименту було проведено з питань змісту та методичного забезпечення взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів.

На підставі аналізу теоретичних учень науковців та досвіду шкільної практики з досліджуваної проблеми вважаємо, що перший крок співпраці, взаємодії школи з сім'єю має бути саме вчителя початкових класів з вивчення психолого-педагогічної освіти батьків. Як показали результати

дослідження, зокрема аналіз роботи школи з батьками у психолого-педагогічній освіті батьків сучасних школярів використовуються різні форми: школа педагогічних знань, організаційні батьківські збори, години зустрічей з батьками, конференції, зустріч за круглим столом тощо. Даний напря педагогічного прсвтництва сприяє не тільки набуттю знань, необхідних для виховання дитини, а й розвиває вміння і навички, формує ціннісні орієнтації та досвід виховної роботи з дітьми під час узгодження культурних запитів сім'ї та духовно-моральних цінностей. Таким чином, у батьків формується готовність до спільної з педагогами діяльності що виражається у педагогічних компетенціях.

Сприятливі умови закріплення членами сім'ї сформованих у межах психолого-педагогічного освіти компетенцій створює і педагогічна самоосвіта. При цьому доцільно використати технологію педагогічного супроводу, яка виявляється у наданні допомоги батькам у цьому виді педагогічної діяльності. Допомога педагогів та психологів надавалася в уточненні проблеми самоосвіти; у пошуку необхідної методичної літератури; в обговоренні варіантів вирішення проблеми та вибору оптимального способу її вирішення; в спільному складанні плану розробки обраної проблеми; у консультуванні щодо вибору методів розробки проблеми тощо. Педагогічний супровід розвитку у батьків готовності до самоосвіти можна здійснювати за допомогою інформаційних та інтерактивних технологій; наприклад, у рамках освітнього проекту, колективної творчої справи, технології вирішення педагогічного завдання.

Ефективним засобом оволодіння батьками необхідним комплексом знань, умінь, навичок, цінностей та відносин у взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів є «психолого-педагогічне консультування з питань духовно-морального виховання під час вирішення повсякденних виховних проблем». Психолого-педагогічне консультування батьків розглядається в літературі як спосіб надання допомоги у питаннях виховання, навчання, розвитку дітей у вигляді

спеціально організованої діяльності психологів, педагогів, соціальних працівників, адміністрації освітнього закладу під час використання необхідних ресурсів. Психолого-педагогічне консультування спрямовано на актуалізацію творчого потенціалу особистості, як школяра, і його батьків, стимулювання їх до самоаналізу, до вибору оптимального вирішення педагогічної проблеми за умов культурного різноманіття суспільства з допомогою порад і рекомендацій фахівців, які володіють професійними знаннями по проблемі.

Педагогам і психологам, які проводять консультації у цій складній та делікатній сфері, важливо мати уявлення не лише про проблему, з якою звернувся батько, а й про тип сім'ї, в якій формується особистість дитини, її матеріальне становище і соціальний статус, про духовні та моральні цінності, на які орієнтуються члени сім'ї, про традиції сімейного виховання тощо.

Психолого-педагогічне консультування батьків щодо співпраці з учителями у духовно-моральному вихованні повинно базуватись на засадах гуманістичних ідей. В цих умовах багато батьків починають виявляти творче ставлення до вирішення проблем духовно-морального виховання, більш повно усвідомлюють і оцінюють як вчинки своїх дітей, так й власні дії в моральному аспекті.

Залучення сім'ї у діяльність з підвищення виховного потенціалу освітнього середовища, як спосіб оволодіння змістом взаємодії, передбачає активну участь батьків у проектуванні та реалізації. Відповідно, пріоритетними напрямками духовно-морального розвитку та виховання учнів є: «виховання громадянськості, патріотизму, поваги до прав, свобод та обов'язків людини; виховання моральних почуттів та етичної свідомості; виховання працьовитості, творчого ставлення до навчання, праці, життя; виховання ціннісного ставлення до прекрасного, формування уявлень про естетичні ідеали та цінності». У цілому нині проектування змісту взаємодії школи та сім'ї у межах розробленої нами моделі створює сприятливі передумови задля забезпечення координації виховної діяльності батьків та

педагогів у вирішенні завдань духовно-морального виховання дітей з урахуванням узгодження культурних запитів сім'ї та базових національних цінностей України.

Технологічний блок моделі включає форми, методи, засоби, котрі дозволяють успішно розв'язувати завдання духовно-морального виховання дітей. Педагогічна технологія розуміється як «сукупність взаємозалежних форм, методів та засобів навчально-виховного процесу, які об'єднані загальною концептуальною основою, цілями та завданнями освіти, створюють умови для навчання, виховання та розвитку особистості». Ми виокремили базові технології взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів, зокрема: «спільна проектну діяльність, рольова гра, колективно-творча справа, інтерактивний діалог, аналіз проблемної ситуації, педагогічний супровід батьків у самоосвіті та виховній діяльності, дистанційні технології самоосвіти та консультування».

Технології взаємодії школи та сім'ї що духовно-морального виховання молодших школярів мають орієнтуватися на «узгодження культурних запитів сім'ї та базових національних цінностей українського суспільства, забезпечуючи формування в учня активної моральної позиції».

Визначення функцій суб'єктів взаємодії школи та сім'ї дозволило суттєво розширити уявлення педагогів та батьків експериментальних класів про свої можливості та резерви у духовно-моральному вихованні учнів з урахуванням полікультурного чинника і, як показала подальша робота, дало можливість здійснювати виховну діяльність у сфері цілеспрямовано й у системі.

Важливим засобом підвищення ефективності взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів стало створення творчої групи, до складу якої увійшли представники адміністрації (заступник директора з навчально-виховної роботи у початковій школі, голова методичного об'єднання вчителів початкових класів, вчителі, голови батьківських комітетів початкових класів). Творча група була носієм з

реалізації стратегії взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів, а також ініціювала дослідницьку діяльність з пошуку ефективних засобів підвищення якості взаємодії: визначено етапи та розроблено провідні напрямки змісту спільної діяльності педагогів та батьків у контексті завдань національного виховання та духовно-морального зокрема.

Перший етап взаємодії включав вивчення соціокультурної та психологічної ситуації в сім'ї, виявлення сформованих традицій та цінностей, на які орієнтуються члени сім'ї, знайомство зі стилями спілкування батьків з дітьми. Результати цієї роботи відображені у підготовчій частині педагогічного експерименту. На другому етапі здійснювалася проектувальна діяльність з визначення функцій суб'єктів взаємодії, мети та завдань, змісту, технологій та умов спільної діяльності в рамках структурно-функціональної моделі. Третій етап був націлений на практичну реалізацію поставлених завдань у рамках провідних напрямів спільної діяльності педагогів та батьків. Четвертий етап був практичною реалізацією запланованих способів підвищення ефективності взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів. На п'ятому етапі здійснювався моніторинг результатів спільної діяльності вчителів та батьків у вирішенні завдань духовно-морального виховання дітей.

У зміст психолого-педагогічного просвітництва батьків, який передбачений був програмою «Школа педагогічних знань», у тематику зустрічей з батьками, батьківських зборів, були включені форми і методи духовно-морального виховання учнів та єдності дій вчителя і батьків щодо поліпшення цього процесу, педагогічні умови успішного вирішення завдань духовно-морального виховання за допомогою інтерактивних технологій, які дозволяють суб'єктам взаємодії більш повно усвідомити культурне різноманіття суспільства як джерело морального вдосконалення особистості та інструмент зміцнення єдності української нації. До таких технологій ми відповідно до розробленої моделі включили: спільну проектну діяльність, рольову гру, колективну творчу справу, інтерактивний діалог, аналіз

проблемної ситуації, педагогічний супровід батьків у самоосвіті та у виховній діяльності, дистанційні технології самоосвіти та консультування тощо.

Для підвищення ефективності духовно-морального виховання розробили такі вимоги щодо реалізації Програми Школа педагогічних знань:

1. Попереднє вивчення духовних потреб та культурних орієнтацій членів сімей учнів.

2. Узгодження тем психолого-педагогічного просвітництва батьків щодо взаємодії з педагогами у духовно-моральному вихованні молодших школярів

3. Врахування у проектуванні існуючих досягнень у спільній діяльності педагогів та батьків та соціокультурних особливостей сім'ї.

4. Формулювання основних тем Програми Школа педагогічних знань у вигляді проблемних та дискусійних положень.

5. Включення до психолого-педагогічного просвітництва інтерактивних педагогічних технологій, що дозволяють суб'єктам взаємодії усвідомлювати культурне різноманіття суспільства як джерело морального розвитку та духовного вдосконалення особистості.

6. Обговорення та затвердження оновленої Програми психолого-педагогічної освіти батьків на засіданні методичного об'єднання вчителів початкових класів та учителів творчої групи.

7. Аналіз та рефлексія проведених заходів, виявлення позитивних результатів та недоліків.

У ході апробації моделі у рамках Програми Школа педагогічних знань розглядалися загальні питання духовності та моральності для формування у батьків педагогічних компетенцій, які дозволяють, з одного боку, ефективно узгоджувати з педагогами стратегію взаємодії у духовно-моральному вихованні дітей у освітньому середовищі, а з іншого – надавати своїй дитині кваліфіковану допомогу у становленні в неї духовних та моральних якостей.

Взаємодія педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні будувалася за наступним алгоритмом.

1. Формування мотивації на спільна робота з освоєння змісту духовно-морального виховання дітей - ознайомлення батьків з нормативними документами про освіту, в яких відображено мету, завдання, пріоритетні напрямки духовно-морального виховання школярів.

2. Визначення основних завдань взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні молодших школярів.

3. Розробка провідних напрямів змісту спільної роботи з урахуванням узгодження культурних запитів батьків і національних цінностей України.

4. Визначення форм і методів роботи в рамках практико-орієнтованих та інтерактивних технологій, що дозволяють батькам усвідомлювати культурне різноманіття суспільства як джерело морального розвитку та духовного вдосконалення особистості.

5. Моніторинг результатів взаємодії педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні учнів, рефлексія проведеної роботи.

Реалізація змісту програми «Психолого-педагогічна освіта взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів» батьками здійснювалось у онлайн та офлайн режимі у різних формах: лекції-зустрічі, консультації, батьківські збори, конференції тощо.

Важливу роль для формування педагогічних компетенцій у батьків на когнітивному, мотиваційно-ціннісному та комунікативно-діяльнісному рівнях відігравали дискусії з питань взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів, на яких особлива увага приділялася розвитку у батьків умінь та навичок, задач з урахуванням використання інтерактивних, інформаційних технологій. Так, для того, щоб батьки могли краще засвоїти поняття, що розкривають сутність духовно-морального виховання та значущість полікультурного освітнього середовища у формуванні у школярів основ духовної та моральної культури, на етапі

формуального експерименту було використано технологію спільної проектної діяльності; запущено освітній проект «Абетка моральності».

У рамках проекту вчителя батьки, учні пропонували терміни, визначення яких вони хотіли б знати для того, щоб успішно вирішувати завдання духовно-морального виховання. Потім за допомогою словниково-довідкової літератури та вибірки термінів, охарактеризованих у нормативних документах про освіту, педагоги та психологи під нашим керівництвом формували зміст релевантних понять та включали їх до загальної скарбнички.

У ході психолого-педагогічної освіти вчителі також навчали батьків методики надання допомоги дітям у розробці та презентації проектів з духовно-моральної тематики: «Нша рідна Україна - наша Батьківщина?» (1 кл.), «Традиції, звичаї, свята народів України» (2 кл.), «Сторінки сімейної історії» (3 кл.), «Святі місця України» (4 кл.).

Крім того, для формування у батьків готовності до взаємодії зі школою активно використовувалися технологія колективної творчої справи, технологія діалогічного спілкування, ігрова технологія, дистанційне інформування та освіта, електронне освітнє середовище. Так, вчителями та батьками других класів було розроблено та проведено спільно з дітьми колективну творчу справу «Щедре серце» з надання допомоги дітям-ВПО. Для того, щоб навчити батьків здійснювати моніторинг та рефлексію своєї виховної діяльності, вчителями 4-х класів спільно з членами батьківського комітету було розроблено сценарій, за яким на семінарі педагогічних знань проводилася рольова гра «Один день із життя батьків». У рамках гри батьки описували свій день з позицій вирішення завдань духовно-морального виховання дитини та оцінювали особисті досягнення та проблеми в цьому аспекті з урахуванням сімейних та базових національних цінностей.

У результаті застосування технології діалогічного спілкування зміст психолого-педагогічного освіти інтегрувалося вчителями з урахуванням сформульованих як проблем базових національних цінностей України.

Наприклад, такі цінності, як людина, сім'я, Батьківщина, праця, віра, традиція, послідовно розкривалися на лекціях та семінарських заняттях у рамках дискусії, полеміки чи проблемної ситуації, а також обговорювалися під час спілкування батьків та дітей у сім'ї з використанням методів переконання, заохочення, особистого прикладу, ситуативного аналізу.

Дієвою у підвищенні ефективності взаємодії школи та сім'ї визначена нами педагогічна самоосвіта батьків. У ході формувального експерименту ми прагнули створювати умови для того, щоб батьки мали можливість розвинути сформовані в рамках психолого-педагогічної освіти компетенції щодо взаємодії з педагогами у духовно-моральному вихованні молодших школярів з обліком полікультурного фактора.

Для забезпечення самоосвіти необхідними дидактичними матеріалами. нами, спільно з учителями та членами батьківських комітетів початкових класів, було розроблено рекомендації щодо самоосвіти. Теми, запропоновані батькам для педагогічної самоосвіти, були узгоджені з проблемами, що розглядалися на заняттях в Школі педагогічних знань та на батьківських зборах (Додатки). Це важливо було зробити тому, що не всі батьки мали змогу відвідувати ці заняття або висловили бажання освоювати необхідний матеріал самостійно.

У рекомендаціях сформульовано мету, завдання, зміст тем, орієнтовну кількість годин на вивчення кожної теми, методи для самостійного вивчення матеріалу. Охарактеризовано також передумови, що сприяють реалізації поставлених завдань. Серед таких передумов: відповідність теми культурним особливостям сім'ї, інтересам батьків та дітей, узгодження культурних запитів батьків та базових національних цінностей України, опора на наявні у батьків знання з обраної проблеми, вміння аналізувати літературу та особистий досвід виховної діяльності, вміння планувати самоосвіту з обраної теми, робити висновки та узагальнення на підставі вивченого матеріалу та особистого досвіду сімейного виховання, грамотно оформлювати текст та посилення на використані джерела.

Батьки учнів 1-4-х класів обрали для самоосвіти такі теми: «Завдання взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів.», «Програма духовно-морального виховання школи як основа спільної виховної діяльності педагогів та батьків в умовах культурного різноманіття українського суспільства», «Сучасний національний виховний ідеал в Україні», «Основні принципи організації духовно-морального виховання в сім'ї з урахуванням полікультурного чинника», «Особливості духовно-морального виховання в сім'ї в полікультурній державі», «Культурні традиції сім'ї як духовно-морального виховання», «Основні форми взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів», «Приклад батьків як метод духовно-морального виховання», «Джерела духовно-морального виховання в сім'ї», «Роль Православ'я в історії Української держави», «Різноманітність культур як фактор духовно-морального виховання дітей».

Важливим засобом успішної організації педагогічної самоосвіти батьків стало використання технології педагогічного супроводу їх самостійної роботи над обраною проблемою, яке розуміється нами як взаємодія педагога і батька, спрямоване на вирішення проблем, що виникають у нього, на спільне визначення та реалізацію способів подолання труднощів.

Супровід батьків у педагогічній самоосвіті створило сприятливі умови для закріплення членами сім'ї сформованих у рамках психолого-педагогічної освіти компетенцій та одночасно для підвищення ефективності взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів у полікультурному освітньому середовищі. У рамках педагогічного супроводу у батьків формувалася мотивація до вивчення певної проблеми, забезпечувалися добровільність освоєння педагогічних знань, націленість на формування умінь та навичок, що дозволяють успішно вирішувати виховні завдання, спрямованість на творче освоєння та застосування здобутих знань, умінь та навичок у сімейному вихованні.

Педагогічний супровід батьків у самоосвіті здійснювався за таким алгоритмом:

1) надання допомоги в уточненні проблеми самоосвіти з урахуванням полікультурного чинника;

2) сприяння у пошуку необхідної наукової та методичної літератури;

3) спільне обговорення варіантів вирішення проблеми та вибору оптимального способу її вирішення в умовах культурного різноманіття українського суспільства;

4) надання допомоги у складанні плану педагогічної самоосвіти батьків на обрану тему;

5) консультування щодо вибору методів для розробки проблеми, що дозволяють розглядати культурне різноманіття суспільства та школи як джерело майбутнього успішного особистого та професійного життя своєї дитини;

6) супровід у підготовці тексту, що розкриває змістовні лінії досліджуваної проблеми;

7) педагогічна підтримка в апробації сформульованих батьком висновків та положень;

8) сприяння в оформленні результатів проведеної роботи у вигляді пам'ятки, рекомендацій, сценарію виховного заходу чи рольової гри, реферату;

9) спільне обговорення отриманих результатів, визначення шляхів їх подальшого використання в сім'ї та способів обміну досвідом з іншими батьками у полікультурному освітньому середовищі;

10) створення умов для презентації результатів самоосвіти у батьківській аудиторії;

11) сприяння поширенню педагогічного досвіду, набутого в ході самоосвіти серед батьків класу та школи;

12) рефлексивний аналіз проведеної роботи.

Наслідуючи таку методику, нам вдалося підвищити інтерес матерів і (що особливо важливо) батьків до самоосвіти і допомогти їм отримати більш чітке уявлення про роль цього виду діяльності у духовно-моральному вихованні дітей, а також у власному духовному зростанні. Зрозуміло, в повному обсязі батьки здатні організувати самоосвіту у такій послідовності і вчитель який завжди може здійснювати педагогічний супровід кожного з батьків у самоосвіті, але наявність чітких рекомендацій і алгоритму з цього напрямку духовно-морального виховання дає можливість істотно підвищити ефективність самоосвіти. Ми стимулювали батьків до систематичного поповнення психолого-педагогічних знань на основі рекомендованої літератури, до самостійного формування педагогічних компетенцій, у тому числі у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі. З цією метою у класах було створено бібліотечки методичної літератури, тематичні стенди, присвячені педагогічним досягненням у сфері сімейного та духовно-морального виховання з урахуванням полікультурного фактора.

Педагогічний супровід розвитку у батьків готовності до самоосвіти у сфері духовно-морального виховання молодших школярів у також здійснювся нами за допомогою дистанційних технологій. Спільна діяльність педагогів та батьків у мережі Інтернет дозволяла знайомити членів сім'ї з новими підходами у духовно-моральному та сімейному вихованні, у взаємодії школи та сім'ї у полікультурному освітньому середовищі, з практичними досягненнями інших освітніх організацій та батьків за цим напрямом виховної діяльності. Робота в електронному просторі забезпечила можливість у діалоговому режимі планувати спільні дії, обговорювати вжиті заходи, здійснювати прогноз виховних заходів у сфері духовно-морального виховання. В електронному форматі надавалася допомога батькам у складанні плану самоосвіти, апробації проблеми, обраної членом сім'ї для самостійного вивчення, при цьому редагувався текст, що розкриває основні

положення вивченої теми, а також проводилися консультації з презентації результатів проведеної роботи.

Істотно підвищилася якість педагогічної самоосвіти. Продукти цієї роботи: пам'ятки, рекомендації, сценарії виховних заходів, реферати – стали грамотнішими, змістовнішими, логічними, націленими на вирішення завдань духовно-морального виховання в полікультурному освітньому середовищі.

Значна увага на формувальному етапі експериментальної роботи було приділено психолого-педагогічним консультуванням батьків. В рамках психолого-педагогічного консультування ми спрямовували зусилля вчителів та психологів на створення умов для актуалізації отриманих батьками знань та сформованих умінь у вирішенні завдань духовно-морального виховання з урахуванням полікультурного чинника.

Спільно з психологами шкіл були сформульовані основні завдання психолого-педагогічного консультування батьків щодо взаємодії з сім'єю у духовно-моральному вихованні дітей з урахуванням культурних запитів сім'ї та полікультурного фактора, які включали: збагачення духовного світу членів сім'ї на основі ознайомлення батьків з положеннями, що розкривають духовні та моральні цінності, що містяться в нормативних документах про освіту; покращення атмосфери взаємин із дітьми у рамках положень гуманної педагогіки; сприяння розширенню та поглибленню у батьків мотивів до духовно-морального виховання дітей з урахуванням полікультурного чинника; спільний з психологами та педагогами пошук форм оптимізації батьківської допомоги дитині у виконанні домашніх завдань, спрямованих на її духовний та моральний розвиток на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей України; навчання батьків способам переведення проблемної ситуації в педагогічне завдання з урахуванням індивідуальних особливостей дітей та культурних традицій сім'ї; консультування та надання диференційованої допомоги сім'ям, які потребують додаткової психологічної, педагогічної, правової, матеріальної

підтримку; моніторинг результатів психолого-педагогічного консультування батьків з питань духовно-морального виховання дітей.

Алгоритм психолого-педагогічного консультування батьків з питань взаємодії зі школою у духовно-моральному вихованні учнів передбачав:

- встановлення контакту та розвиток доброзичливих відносин з батьками;
- психолого-педагогічна діагностика проблеми, що хвилює батьків;
- розробка плану індивідуальної чи спільної діяльності батька з педагогом, психологом, соціальним працівником щодо вирішення виниклої у сфері духовно-морального виховання проблеми на основі принципів системно-діяльної організації соціального партнерства, гуманістичної спрямованості взаємодії суб'єктів освітнього процесу, орієнтації на виховний ідеал, діалогічного спілкування педагогів, психологів, батьків та школярів, принципу взаємозв'язку традицій та інновацій у спільній діяльності педагогів та батьків;
- реалізація розробленого плану спільної діяльності;
- контроль та коригування реалізації плану;
- аналіз результатів реалізації плану щодо вирішення виниклої проблеми, виявлення позитивних та негативних ефектів цієї роботи;
- визначення способів закріплення позитивних результатів та подолання недоліків, що виникли в ході реалізації плану;
- спільна розробка рекомендацій щодо вирішення аналогічних проблем для інших батьків.

Як показала шкільна практика, такий алгоритм психолого-педагогічного консультування у взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів дозволив забезпечити системність та результативність спільних дій педагогів, психологів та батьків у духовному зростанні як дітей, так і самих дорослих.

Психолого-педагогічне консультування батьків здійснювалось у рамках формувального експерименту у форматі як групової, так і індивідуальної

консультації, які проводились у вигляді моніторингу проблеми та розробки відповідних рекомендацій; аналізу психологічної або педагогічної ситуації, що склалася, і підготовки пам'ятки для її ефективного вирішення; тренінгів, рефлексивних розмов, діалогічного спілкування, навчання батьків способам релаксації та концентрації уваги при вирішенні завдань духовно-морального виховання.

У результаті психолого-педагогічного консультування батьків широко застосовувалися інформаційні технології. Ми використовували дистанційні методи у роботі з батьками, особливо з тими, які завжди можуть зустрітися з педагогом чи психологом. Батьки мали можливість зайти на сайт школи, зв'язатися з психологічною службою, призначити час для проведення консультації, познайомитися з літературою з проблеми, що хвилює їх, переглянути типові завдання та способи їх рішення, визначивши власний спосіб виходу із скрутного становища, і навіть скористатися послугами рекомендованих службою порталів у мережі Інтернет.

Підвищенню ефективності взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів сприяло також безпосереднє залучення батьків до діяльності щодо підвищення виховного потенціалу освітнього середовища. Цей метод спільної роботи школи та сім'ї забезпечував створення умов для участі батьків у підготовці та проведенні уроків та позакласних заходів щодо відродження та збереження традиційних сімейних духовно-моральних цінностей, що склалися в суспільстві; виховання дітей з орієнтацією на базові національні цінності та національний виховний ідеал. Вирішенню даних завдань сприяли обмін позитивним досвідом духовно-морального виховання у ній; залучення матерів та батьків до спільної з дітьми творчої, соціально значущої діяльності.

З індивідуальних форм залучення батьків у діяльність з підвищення виховного потенціалу освітнього середовища використовували: бесіди з батьками та іншими членами сім'ї, в результаті яких складається програма та система педагогічних дій із конкретною дитиною; анкетування членів сім'ї

для вивчення їх інтересів та потреб у сфері духовно-морального виховання; обговорення та моделювання ситуацій з проблем, пов'язаних із духовно-моральним вихованням молодших школярів, інтернет-листування.

До основних колективних форм залучення батьків у духовно-моральне виховання молодших школярів віднесли: презентації творчих робіт, які готують як освітяни, так і члени сім'ї; залучення батьків до участі в оформленні виставок робіт учнів, текстових та фотоматеріалів. Крім того, вчителям рекомендувалися такі форми роботи, як участь батьків у підготовці та проведенні позакласних та позашкільних заходів щодо духовно-морального виховання учнів, які організуються на основі принципу діалогу культур; проведення сімейних свят за участю батьків та дітей у їх підготовці та проведенні; збагачення спільного дозвілля батьків та дітей екскурсіями, поїздками культурними пам'ятками міста, краю, країни. Такі заходи спільної діяльності дозволяють батькам актуалізувати знання, що отримуються в ході психолого-педагогічного просвітництва, самоосвіти та психолого-педагогічного консультування, у реальних педагогічних ситуаціях та забезпечують їм можливість активної та зацікавленої участі у вирішенні завдань духовно-морального виховання своїх дітей.

Спільно з учителями були розроблені питання бесід, дискусій, з питань духовно-морального виховання дітей, рекомендації щодо організації самоосвіти батьків, психолого-педагогічного консультування, залучення батьків до спільної з дітьми діяльності; інструкції щодо заповнення карток самооцінки сформованості у вчителів та батьків педагогічних компетенцій, пам'ятки щодо проведення з дітьми бесід з проблем духовності та моральності та організації виховних заходів.

Програма, що становить основу моделі, заснована на системно-діяльнісному, культурологічному, аксіологічному, особистісно-орієнтованому та компетентнісному підходах. Системно-діяльнісний підхід орієнтував взаємодію школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів на системне використання педагогічно взаємопов'язаних

принципів, завдань, провідних напрямів змісту цієї взаємодії, а також технологій співробітництва педагогічного колективу та школи на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей. Аксиологічний підхід дозволив педагогічно адаптувати базові національні цінності України у взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів. В рамках особистісно-орієнтованого підходу вчителі приділяли особливу увагу вивченню та обліку соціокультурних особливостей та інтересів сімей вихованців у виховній діяльності, а батьки надавали допомогу дитині у виборі духовних та моральних цінностей та норм поведінки з урахуванням її задатків та потреб, а також полікультурного чинника. Реалізація компетентнісного підходу сприяла більш чіткому структуруванню та обґрунтуванню готовності вчителів та батьків до взаємодії у духовно-моральному вихованні молодших школярів у полікультурному освітньому середовищі в рамках педагогічних компетенцій на основі когнітивної, мотиваційно-ціннісної та комунікативно-діяльнісної критеріїв, а також компетенцій у спільній діяльності. Охарактеризовані підходи визначили принципи та завдання, а також зміст взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів, технології їх реалізації, педагогічні умови взаємодії. Спільна діяльність педагогів та батьків здійснювалася на основі принципів системно-діяльнісної організації соціального партнерства, гуманістичної спрямованості взаємодії його суб'єктів, орієнтації спільної діяльності вчителів та батьків на виховний ідеал, принципи діалогічного спілкування, взаємозв'язку традицій та інновацій у духовно-моральному вихованні учнів.

Підсумком спільної роботи став аналіз виконаних завдань визначених у моделі взаємодії вчителів і батьків духовно-моральному вихованні молодших школярів та складання рекомендацій щодо цього напрямку роботи.

2.3. Цінність моделі взаємодії школи і сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів.

Цінність моделі взаємодії школи і сім'ї у духовно-моральному зростанні учнів підтвердили показники формувального етапу експерименту крізь призму реалізації її основних напрямів, які сприяли: усуненню фрагментарності у вирішенні завдань виховання учнів та підвищенню ефективності діяльності педагогів і батьків як рівноправних суб'єктів духовно-морального виховання школярів.

У рамках експерименту було сформульовано такі завдання: – відповідно до розроблених показників взаємодії школи та сім'ї на основі порівняльного аналізу визначити рівні сформованості у педагогів та батьків контрольної та експериментальної груп педагогічних компетенцій у сфері духовно-морального виховання за такими напрямками взаємодії, як: психолого-педагогічне просвітництво батьків; педагогічна самоосвіта; психолого-педагогічне консультування членів сімей з питань духовно-морального виховання під час вирішення повсякденних виховних проблем; залучення батьків до діяльності щодо підвищення виховного потенціалу освітнього середовища; – встановити ступінь готовності педагогів та батьків контрольної та експериментальної груп до спільної роботи з вирішення завдань духовно-морального виховання молодших школярів у розрізі когнітивного, мотиваційно-ціннісного, комунікативно-діяльнісного критеріїв; – виявити динаміку духовного зростання та моральної вихованості молодших школярів контрольної та експериментальної груп після проведення формувального експерименту; – визначити ефективність діяльності педагогічного колективу та батьківської спільноти експериментальної групи у взаємодії з батьками у духовно-моральному вихованні молодших школярів в освітньому середовищі.

З урахуванням охарактеризованих критеріїв, ми, як і на констатувальному етапі експерименту, провели анкетування вчителів та батьків учнів молодших класів з питань взаємодії у духовно-моральному

вихованні молодших школярів у полікультурній виявленні у них рівня сформованості педагогічних компетенцій у цьому аспекті виховної діяльності на основі використання методу поперечних зрізів. Аналіз результатів анкетування здійснювався у рамках розроблених показників ефективності взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів за такими напрямками, як: психолого-педагогічне просвітництво батьків; педагогічна самоосвіта; психолого-педагогічне консультування членів сімей з питань духовно-морального виховання під час вирішення повсякденних виховних проблем; залучення батьків до діяльності щодо підвищення виховного потенціалу освітнього середовища. По кожному з названих напрямів нам важливо було визначити ефективність взаємодії школи та сім'ї, як в експериментальній, так і в контрольній групах, виявити можливості актуалізації наявного позитивного виховного потенціалу спільної діяльності освітньої установи з сім'ями вихованців у духовно-моральному вихованні учнів на основі погодження сімейних та основних національних цінностей. Крім того, в ході анкетування ми планували дізнатися про відношення педагогів до взаємодії з батьками у сфері духовно-морального виховання.

Порівняльний аналіз даних показав таке: на думку педагогів, різниця у педагогічних вимогах між батьками та вчителями з питань духовно-морального виховання учнів суттєво змінилося на позитивний бік в експериментальній групі, що створює сприятливі передумови успішного вирішення завдань духовно-морального виховання молодших школярів з урахуванням полікультурного чинника. У той же час у контрольній групі дані щодо цього параметра підвищилися незначно.

У батьків суттєво підвищилися мотиви та розширилися можливості участі у спільній зі школою діяльності з духовно-морального виховання учнів.

Далі нами було поставлено завдання дізнатися про відношення батьків учнів початкових класів до взаємодії зі школою у духовно-моральному

вихованні учнів. Як і на констатувальному етапі експерименту, анкета для батьків включала питання, спрямовані на визначення показників готовності батьків до взаємодії зі школою у духовно-моральному вихованні дітей з урахуванням полікультурного чинника за когнітивним, мотиваційно-ціннісним та комунікативно-діяльним критеріями; на виявлення ставлення батьків до психолого-педагогічного просвітництва і самоосвіти, і навіть до участі у виховному процесі класу та школи з урахуванням узгодження сімейних і національних цінностей; на виявлення особливостей міжособистісного спілкування між учителями та батьками з питань, пов'язаних із духовно-моральним вихованням дітей в умовах культурного різноманіття українського суспільства.

Порівняльний аналіз даних показав таке: на думку батьків учнів, різниця в педагогічних вимогах між батьками та вчителями з питань духовно-морального виховання у освітньому середовищі істотно змінилися в позитивний бік в експериментальній групі, що сприяє створенню сприятливих умов для вирішення завдань духовно-морального виховання дітей на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей. Так, якщо на початок експерименту лише 32% батьків експериментальної групи вважали, що педагоги враховують соціокультурні особливості та ціннісні орієнтації сім'ї у спільній діяльності, то на контрольному етапі 65% батьків зазначили, що педагогами враховуються духовні та культурні уподобання батьків при взаємодії. На констатувальному етапі кожен третій батько експериментальної групи вважав, що в основу духовно-морального виховання учнів школи мають бути покладені базові національні цінності, після формування такої позиції дотримувалися вже 65% респондентів, водночас контрольній групі дані щодо цього параметра підвищилися незначно.

Враховуючи той факт, що, за даними констатувального експерименту, лише 35% батьків мають уявлення про завдання та провідні напрямки духовно-морального виховання дітей у школі та в сім'ї та про способи

духовно-морального виховання дітей у сім'ї, а трохи більше 20% респондентів володіють вміннями організувати духовно-моральне виховання своїх дітей на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей, робота з підвищення ефективності взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів у полікультурному освітньому середовищі почалася з проектування та організації психолого-педагогічної освіти. У ході спостереження за діяльністю вчителів початкових класів, анкетування та під час розмови з батьками ми переконалися, що теоретично обґрунтована й цілеспрямована робота педагогічного колективу щодо залучення батьків у діяльність з підвищення виховного потенціалу освітнього середовища сприяла зростанню інтересу батьків до взаємодії зі школою, більш повному усвідомленню ними необхідності узгодження культурних сімейних цінностей з базовими національними цінностями України для майбутнього успішного особистого та професійного життя своїх дітей, формуванню педагогічних компетенцій, необхідних для надання дітям допомоги у спілкуванні з носіями різних культур.

На підставі результатів анкетування батьків зроблено висновок, що батьки експериментальної групи високо оцінюють спільну діяльність з учителями у духовно-моральному вихованні молодших школярів у рамках психолого-педагогічної освіти, консультування та самоосвіти. У респондентів експериментальної групи підвищилася мотивація до спільної діяльності у вирішенні завдань духовно-морального виховання дітей. Більшість батьків учнів експериментальної групи позитивно сприймають те, що духовно-моральне виховання складає основу базових національних цінностей.

Велике значення для нашого дослідження на контрольному етапі експериментальної роботи мав метод самооцінки вчителями та батьками сформованості педагогічних компетенцій, що є найважливішою умовою успішного вирішення завдань духовно-морального виховання молодших школярів в умовах полікультурної української держави. Так само, як і на

констатувальному етапі експерименту, самооцінка вчителями та батьками сформованості у них педагогічних компетенцій здійснювалася на основі розроблених нами показників у рамках когнітивного, мотиваційно-ціннісного та комунікативно-діяльнісного критеріїв. Така структура самооцінки дозволила здійснити моніторинг педагогічних компетенцій на рівні знань, відносин, умінь та навичок, досвіду практичної діяльності педагогів та батьків, отримати уявлення про зміни, що відбулися у досліджуваному феномені, на основі порівняльного аналізу вихідних та підсумкових даних. Порівняльний аналіз результатів самооцінки вчителями початкових класів експериментальних шкіл зі сформованості у них педагогічних компетенцій для спільної роботи з батьками у духовно-моральному вихованні молодших школярів на констатувальному та контрольному (етапах експерименту).

Таблиця 2.2.

Результати готовності педагогів до взаємодії з батьками у духовно-моральному вихованні молодших школярів за когнітивним, мотиваційно-ціннісним, комунікативно-діялісним критерієм (після впровадження моделі)

Компоненти/критерії	Рівень готовності	КГ Кількість – 26 осіб (%)	ЕГ Кількість – 28 осіб (%)
Когнітивний	Високий	30	43
	Середній	56	50
	Низький	14	7
Мотиваційно-ціннісний	Високий	21	34
	Середній	66	58
	Низький	13	8
Комунікативно-діялісний	Високий	35	38

	Середній	57	54
	Низький	8	8

Результати дозволили нам дійти таких висновків. За когнітивним критерієм рівень знань та уявлень педагогів контрольної групи підвищився загалом на 5%, а експериментальної групи – на 25%. За мотиваційно-ціннісним критерієм у контрольній групі мотивація педагогів та зацікавлене ставлення до взаємодії з батьками підвищилися в середньому на 3%, а в експериментальній групі вчителів – на 20%. В рамках комунікативно-діяльнісного критерію здатність педагогів контрольної групи реалізовувати в ході психолого-педагогічної освіти, самоосвіти та консультування батьків інтерактивні технології духовно-морального виховання підвищилася на 5%, тоді як у експериментальній групі – на 25%.

Порівняльний аналіз самооцінки батьків сформованості педагогічних компетенцій для спільної роботи з педагогами у духовно-моральному вихованні молодших школярів дозволив експертам виявити позитивну динаміку у формуванні у батьків експериментальної групи педагогічних компетенцій з когнітивного, мотиваційно-ціннісного та комунікативно-ціннісного критерію. На когнітивному рівні ці показники зросли в середньому з 30% до 65%. На мотиваційно-ціннісному рівні понад 70% батьків виявили зацікавленість у взаємодії з педагогами та психологами у вирішенні завдань духовно-морального виховання дітей з урахуванням полікультурного чинника та готові підтримати педагогів у формуванні у дитини моральних мотивів та звичок, необхідних для майбутнього успішного особистого та професійного життя. Не менше 70% батьків розглядають психолого-педагогічну освіту, консультування та самоосвіту як ефективні способи підвищення рівня педагогічної культури в умовах культурного різноманіття українського суспільства. Найменший показник відзначений експертами у формуванні у батьків педагогічних компетенцій на

комунікативно-діяльнісному рівні (69%), у зв'язку з тим, що розвиток практичних умінь та навичок у виховній діяльності – процес тривалий та багатоаспектний. Для успішного вирішення цього завдання потрібні не тільки зусилля батьків та педагогів, а й певний досвід, що накопичується протягом кількох років. У контрольній групі батьків вираженої динаміки сформованості педагогічних компетенцій у духовно-моральному вихованні молодших школярів не спостерігалось.

Рівні готовності батьків експериментальної групи до взаємодії з педагогами виявилися в умінні використовувати знання, отримані в ході психолого-педагогічної освіти та самоосвіти, у спільній з педагогами діяльності у сфері духовно-морального виховання дітей; в умінні вирішувати завдання духовно-морального виховання у сім'ї з урахуванням вимог, сформульованих у нормативних документах про освіту, з урахуванням полікультурного чинника; у спроможності планувати та організовувати позакласні заходи у сфері духовно-морального виховання для підвищення виховного потенціалу освітнього середовища; в умінні здійснювати моніторинг та рефлексію при оцінці ефективності взаємодії з педагогами у вирішенні завдань духовно-морального виховання дітей у.

Порівняльний аналіз результатів готовності педагогів експериментальних шкіл до взаємодії з батьками та батьків до взаємодії з педагогами у духовно-моральному вихованні молодших школярів підтверджує позитивну динаміку у формуванні педагогічних компетенцій у суб'єктів взаємодії експериментальної групи з когнітивно-мотиваційно-комунікативно критеріям. У педагогів та батьків контрольної групи істотних змін у рівнях сформованості готовності до взаємодії з батьками у духовно-моральному вихованні молодших школярів виявлено не було. Враховуючи, що взаємодія школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні спрямована на підвищення рівня духовної культури та моральної вихованості дитини, на контрольному етапі експерименту діяльність експертів була спрямована на виявлення впливу цього виду взаємодії на зміни у духовно-моральній сфері

дитини. Для вирішення цього завдання використовувалися ті ж методики, що і на констатувальному етапі експерименту. При цьому враховувалися психологічні особливості молодших школярів. На підставі результатів роботи за підібраними методиками, бесід із вчителями та батьками, спостережень за поведінкою дітей нами було уточнено зміст карти самооцінки рівня духовної культури та моральної вихованості учнів, яка використовувалася на констатувальному етапі експерименту з урахуванням їхнього віку, знань та умінь. Ми запропонували четверокласникам заповнити Карту самооцінки рівня духовної культури та моральної вихованості у освітньому середовищі, а педагогам – дати експертну оцінку відповідей молодших школярів. Порівняльний аналіз результатів самооцінки четверокласників експериментальних шкіл та оцінок, виставлених педагогами, показав суттєві відмінності в рівні духовної культури та моральної вихованості школярів експериментальної та контрольної груп. Так, за показником «Моє ставлення до себе» 86% четверокласників експериментальної групи дали високу оцінку своїм знанням про духовні цінності і 90% учнів висловили готовність поводитися відповідно до моральних норм, слідувати у поведінці базовим національним цінностям України. У контрольній групі таких учнів виявилось 72% та 73% відповідно. За показником «Я вважаю, що всі народи повинні жити дружно» 75% четверокласників експериментальної групи дали ствердну відповідь, а в контрольній групі таких учнів виявилось 65%. За показником «Я поважаю старших членів сім'ї (батьків, бабусь і дідусів), дбаю про молодших (братів, сестер), допомагаю по дому» 96% четверокласників експериментальної групи відповіли на це питання «так», тоді як у контрольній групі таких учнів виявилось 75%.

Дані, отримані педагогами, виявили суттєву позитивну динаміку в рівні духовної культури та моральної вихованості учнів 2-4 класів експериментальної групи з урахуванням впливу систематичної роботи

педагогічного колективу з підвищення ефективності взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів.

Практика показала, що діалогічне спілкування педагогів та батьків у сфері духовно-морального виховання значно підвищує потенціал їх взаємодії, оскільки дозволяє перетворити цей процес у творчу діяльність, яка створює умови для морального розвитку, стимулює саморозвиток, самовдосконалення самих батьків.

Використання інтерактивних технологій для набуття батьками психолого-педагогічних компетенцій суттєво підвищило їхню мотивацію до освоєння педагогічних знань та оволодіння вміннями у вирішенні завдань духовно-морального виховання; помітно покращилася відвідуваність й активність батьків молодших школярів у роботі Школи педагогічних знань та їх участі у позакласних заходах.

Таким чином, результати проведеного дослідження дають підстави вважати, що розроблена і реалізована модель взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів є ефективним засобом формування духовної культури та моральної вихованості у дітей молодшого шкільного віку.

Висновки до 2 розділу

Для вивчення особливостей взаємодії школи сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів нами розроблена і зреалізована модель цього процесу, яка ґрунтується на системно-діяльнісному, аксіологічному, особистісно-орієнтованому та компетентнісному підходах. Реалізація кожного з них сприяє забезпеченню готовності вчителів та батьків до такої взаємодії. Спільна діяльність педагогів та батьків у роботі з учнями здійснювалася на основі принципів гуманістичної спрямованості взаємодії його суб'єктів, діалогічного спілкування, взаємозв'язку традиційного та інноваційного у духовно-моральному вихованні підростаючого покоління.

Ефективність розробленої моделі взаємодії вчителів та батьків у духовно-моральному вихованні характеризує високий рівень готовності його суб'єктів до спільних дій відповідно до поставлених завдань та визначених духовно-моральних цінностей.

Результати дослідження проблеми на формувальному та контрольному етапах етапі експерименту дали підставу стверджувати, що готовність педагогів та батьків до взаємодії у духовно-моральному вихованні молодших школярів та власне рівень розвитку школярів за всіма показниками що перебували на середньому та низькому рівнях, значно зросли.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз наукового доробку з проблеми взаємодії школи і батьків у духовно-моральному вихованні учнів молодшого шкільного віку, проведене нами емпіричне дослідження та власний досвід практичної роботи з учнями початкових класів та їхніми батьками, аналіз практики роботи школи як провідної інституції в організації співпраці з батьками дозволяють зробити наступні висновки.

Взаємодія школи та сім'ї є важливим ресурсом підвищення ефективності духовно-морального виховання молодших школярів, оскільки передбачає інтеграцію зусиль педагогів та батьків з надання дитині допомоги у духовному та моральному становленні.

Діти молодшого шкільного віку найбільш сприйнятливі до осмислення духовних і моральних цінностей, правил поведінки. Значний вплив на формування ціннісно-сислової сфери дитини в цей віковий період має авторитет батьків, що визначає важливість теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження особливостей взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні учнів початкових класів. Разом з тим завдання вчителя початкових класів проводити пропедевтичну роботу, як серед дітей, так і їх батьків, з урахуванням сформованих у сім'ях уявлень про духовність та моральність, сприяти батькам в оволодінні необхідними знаннями та досвідом у сфері духовно-морального виховання.

Методологічні підходи (системно-діяльнісний, культурологічний, аксіологічний, особистісно-орієнтований та компетентнісний) вчених з проблеми дослідження стали основою запропонованої експериментальної моделі взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів, яка представлена у дослідженні як комплекс функціонально пов'язаних компонентів, розкритих змістовому, технологічному та результативному блоках і сприяє підвищенню ефективності спільної роботи педагогів та батьків у цьому важливому напрямі виховної діяльності.

За результатами реалізації моделі зроблено висновок про те, що необхідні знання, вміння, навички, цінності найбільш ефективно освоюються педагогами та батьками в ході спілкування та взаємодії в рамках психолого-педагогічної освіти, педагогічної самоосвіти, консультування батьків у вирішенні повсякденних виховних проблем, а також залучення батьків до практичної діяльності.

Особливості взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів враховуються в рамках інтерактивних педагогічних технологій, які дають можливість педагогам та батькам формувати готовність до продуктивного вирішення завдань духовно-морального виховання молодших школярів з урахуванням узгодження сімейних і національних цінностей, допомагаючи суб'єктам взаємодії усвідомлювати значимість культурного різноманіття суспільства на майбутньої успішної особистої. У ході дослідження встановлено, що значний педагогічний потенціал у логіці проблеми дослідження мають: технологія спільної проектної діяльності, аналіз проблемної ситуації, інтерактивний діалог, рольова гра, колективна творча справа, педагогічний супровід батьків у виховній діяльності, дистанційні технології самоосвіти та консультування батьків.

Ефективності реалізація спільної роботи сприяють: створення атмосфери взаємної довіри та співпраці; повага до сформованих у сім'ях культурних особливостей та традицій; методичне забезпечення взаємодії вчителів та батьків з урахуванням культурних запитів сімей щодо духовно-моральних цінностей; комплексне використання традиційних та інноваційних форм та методів виховання, інтерактивних технологій спільної діяльності на засадах активного залучення батьків до реалізації виховної програми освітньої установи.

Готовність педагогів до взаємодії з батьками виявилася у підвищенні сформованості педагогічних компетенцій, які забезпечують знання про методологічні засади та зміст духовно-морального виховання, прагнення враховувати у спільній роботі культурні особливості та інтереси сім'ї;

здатність здійснювати взаємодію в рамках провідних напрямів спільної діяльності; розшенні вмінь використовувати інтерактивні технології у формуванні у батьків педагогічних компетенцій з урахуванням полікультурного чинника; вміння здійснювати моніторинг та рефлексію при оцінці ефективності взаємодії з батьками у вирішенні завдань духовно-морального виховання у освітньому середовищі.

Перспективи дослідження полягають у подальшому науковому осмисленні та теоретичному обґрунтуванні проблем, пов'язаних із взаємодією педагогів та батьків у духовно-моральному вихованні учнів у середніх та старших класах загальноосвітньої школи, а також врахування особливостей полікультурного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багнюк А. Л., Стародубець В. О. Філософія: у 2 ч. Тернопіль: Стародубець, 2015. Ч. 2: Онтологія. Гносеологія. Соціальна філософія. 412 с.
2. Базильчук Л. В. Організація позакласної роботи в загальноосвітній школі як педагогічна проблема. Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Черкаси, 24–25 квіт. 2008 р.). Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2018. С. 4–5.
3. Балл Г. О. Гуманістичні засади педагогічної діяльності. Педагогіка та психологія. 2010. № 2. С. 3–11.
4. Безкоровайна О. В. Особистісне самоствердження учня – актуальна проблема сучасного виховання. Світ виховання. 2018. № 4 (23). С. 6–10. 9. Безкоровайна О. В. Технології виховання культури особистісного самоствердження: метод. посіб. Рівне: РДГУ, 2018. 118 с.
5. Бельська Л. Л. Моральне виховання молодших школярів засобами українського фольклору у позашкільних навчальних закладах. Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2012. 20 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: навч.-метод. посіб. Київ: Либідь, 2008. 848 с. 198
8. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2012. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
9. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2013. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 344 с.
10. Бех І. Д. Виховний процес в осягнутих глибинах. Шкільний світ. 2014. Спецвип., № 5 (685). С. 3–41.
11. Бех І. Д. Вчинок у морально-духовному розвитку особистості. Початкова школа. 2016. № 3. С. 1–4.

- 12.Бех І. Д. Духовний розвиток особистості: поступ у незвідане. Педагогіка і психологія. 2017. № 1. С. 5–27.
- 13.Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 2011. № 1 (14). С. 124–129.
- 14.Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.
- 15.Бех І. Д. Педагогіка успіху: виховні втрати та їх подолання. Педагогіка і психологія. 2014. № 4. С. 5–15.
- 16.Бойко А. М. Методи виховання. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 1040 с.
- 17.Бондар В. І. Дидактика: підруч. для студ. пед. вузів. Київ: Либідь, 2005. 263 с.
- 18.Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.
- 19.Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. Педагогіка і психологія. 2008. № 2. С. 49–57.
- 20.Боришевський М. Й. Моральні переконання та їх формування у дітей. Київ: Т-во «Знання», 2001. 47 с.
- 21.Боришевський М. Й. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі. Київ: Вища шк., 2001. 289 с.
- 22.Боришевський М. Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ: [б. в.], 2003. С. 34–42.
- 23.Вишневський О. Система цінностей і стратегія виховання. Рідна школа. 1997. № 7/8. С. 3–5.
- 24.Галузьяк В. М. Мотиваційно-ціннісні детермінанти індивідуального стилю педагогічного спілкування: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2020. 20 с. 202
- 25.Головська І. В. Моральне виховання молодших школярів у процесі взаємодії загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів і сім'ї: дис. ... канд. пед.

- наук: 13.00.07 / Вінниц. держ. пед. у-т імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2012. 262 с.
26. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с. 74. Грошовенко О. П. Формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи у позаурочній виховній роботі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2007. 19 с. 203
27. Державний стандарт початкової загальної освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>
28. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків на творах світової художньої культури. Педагогіка і психологія. 2007. № 2 (55). С. 89–97.
29. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: акмесинергетичний підхід: монографія. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 388 с.
30. Дьяконов І. В. Соціально-філософський аналіз ціннісних орієнтацій учнівської молоді України: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя, 2008. 21 с.
31. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
32. Журба К. О., Коновець С. В., Шкільна І. М. Особистісно орієнтована методика виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості: метод. реком. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.
33. Журба К. О. Смислжиттєві цінності школярів основної і старшої школи: теоретико-методичний аспект: монографія. Дніпро: Середняк Т. К., 2018. 496 с. 204
34. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html (дата звернення: 10.02.2023).

35. Іванішена С. Форми і методи інтерактивного навчання. Початкова школа. 2006. № 3. С. 9–11.
36. Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці. Початкова школа. 2004. № 9. С. 5–7.
37. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Рідна школа. 2012. № 6 (172). С. 4–6.
38. Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи / С. У. Гончаренко та ін. Рідна школа. 1991. № 6. С. 48–55.
39. Кремень В. Г. Людина перед викликом цивілізації: творчість, людина, освіта. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка, 2008. С. 9–48.
40. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.
41. Кремень В. Г. Освіта як найважливіша умова розвитку людського капіталу. Філософія педагогічної майстерності / редкол. Н. Г. Ничкало та ін. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2015. С. 6–13.
42. Кремень В. Г. Педагогіка Василя Сухомлинського: виклики на запити часу. Наукові записки. Педагогічні науки. Кропивницький, 2018. Вип. 172. С. 12–15.
43. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 3-є вид. Київ: Т-во «Знання України», 2018. 523 с. 116. Кремень В. Г. Ціннісний вимір буття людини в синергіях комунікації.
44. Лавроненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей упозаурочній діяльності: Київ, 2008. 22 с.
45. Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Львів: Край, 1876. 80 с.
46. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Київ: Рад. шк., 1990. 223 с.
47. Максименко С. Д. Розвиток особистості: проблема психологічних механізмів. Педагогічна і психологічна науки в Україні: у 5 т. Київ: Пед. думка, 2007. Т. 3: Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. С. 11–20. 209 .

- 48.Матвієнко О. В. Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності: Нова педагогічна думка. 2009. № 2 (1). С. 15-22.
- 49.Навозняк Л. Л. Діагностика сформованості духовно-моральних переконань в учнів початкових класів. Нова педагогічна думка. 2007. № 82 (2). С. 46–55.
- 50.Навозняк Л. Л. Проблема духовно-морального виховання особистості у спадщині В. Сухомлинського. Наукові записки. Кіровоград, 2008. № 78 (2). С. 153–157.
- 51.Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Освіта України. 2004. № 94. С. 6–10.
- 52.Нова українська школа / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 17.05.2019).
Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи/М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення: 17.05.2019). 211.
- 53.Нова українська школа: порад. для вчит. / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видав. дім «Плеяди», 2017. 206 с.
- 54.Осипчук О. П. (Поліщук О. П.) Особливості реагування молодших школярів на пред'явлені моральні вимоги. Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих науковців (Рівне, 17 трав. 2017 р.). Рівне: РДГУ, 2017. С. 110–111.
- 55.Осипчук О. П. (Поліщук О. П.) Педагогічні умови формування моральної поведінки у молодших школярів. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 17 (60). С. 272–275.
- 56.Осипчук О. П. (Поліщук О. П.) Психолого-педагогічні засади розуміння й усвідомлення моральних норм та вимог учнями молодшого шкільного віку. Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 5. С. 258–265.
- 57.Островська К. О. Взаємозв'язок образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій молодших школярів: зб. наук. пр. Київ, 2003. 20 с.

- 58.Павелків Р. В. Особливості дослідження когнітивних аспектів у розвитку моральної свідомості молодших школярів. Наукові записки. Психологія і педагогіка. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. Темат. вип.: Сучасні дослідження когнітивної психології, вип. 12. С. 50–61.
- 59.Павелків Р. В. Особливості проявів моральних почуттів у молодшому шкільному віці. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Київ, 2003. Т. V., ч. 1. С. 40–46.
- 60.Педагогіка: підруч. для студ. пед. ін-в / за ред М. Д. Ярмаченка. Київ: Вища шк., 1986. 539 с.
- 61.Поліщук О. П. Виховання в учнів початкових класів моральних цінностей у процесі позакласної роботи. Молодий вчений. Херсон: Молодий вчений, 2018. Вип. 41 (56.1). С. 60–64.
- 62.Поліщук О. П. Виховання моральних цінностей у сучасній початковій школі. Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф., м. Одеса, 17–18 берез. 2018 р. Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 82–84.
- 63.Поліщук О. П. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості в молодшому шкільному віці. Педагогічні науки: зб. наук. пр. / упоряд.: В. Л. Федяєва, О. В. Сараєва; редкол.: В. Л. Федяєва, Н. В. Слюсаренко, О. В. Сараєва та ін.; Херсон. держ. ун-т. Херсон: ВД «Гельветика», 2017. Вип. 79. С. 81–85.
- 64.Поліщук О. П. Методика та педагогічні умови формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету / редкол.: С. В. Совгіра, І. І. Демченко, О. Д. Балдинюк та ін.; Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань: Візаві, 2019. Вип. 4. С. 127-134.

- 65.Поліщук О. П. Моральне виховання молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи: метод. посіб. Рівне: «VPM-ПОЛІГРАФ», 2019. 98 с.
- 66.Поліщук О. П. Особливості формування системи морально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 10 квіт. 2018 р. Харків: Стиль Издат, 2018. С. 167–170.
- 67.Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. Київ: А.П.Н., 2002. 136 с.
- 68.Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національнопатріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ (дата звернення: 13.02.2018).
- 69.Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
- 70.Сухомлинська О. В. Виховання як соціальний процес і особливості сучасних трансформаційних змін. Шлях освіти. 2004. № 2. С. 2–6.
- 71.Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей. Шлях освіти. 2002. № 4. С. 13–18.
- 72.Сухомлинська О. В. Про ідеї та підходи до виховання моральності: український погляд. Шкільний світ. 2015. Лют. (№ 4). С. 4–20.
- 73.Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям: з нагоди 100-річчя Василя Сухомлинського / уклад. і вступ. ст. О. В. Сухомлинської. 2-е вид. Харків: Акта, 2018. 537 с.
- 74.Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 2. С. 419–668.

- 75.Титунь О. Л. Підготовка майбутніх учителів до позакласної виховної роботи з молодшими школярами: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2013. 23 с.
- 76.Ушинський, К. Д. (1952). *Твори* (Т.3-4). Київ: Радянська школа.
- 77.Філіпчук Г. Г. Націєтворчість освіти: монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2014. 400 с.
- 78.Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
- 79.Чорна К. І. Особистісно зорієнтовані технології морального виховання підростаючого покоління. Педагогічна газета. 2002. № 8. С. 9.
- 80.Шагай Н. М. Педагогічні умови морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Херсон. держ. ун-т., Рівне, 2007. 339 с.
- 81.Штихалюк О. П. Формування моральних ставлень молодших школярів у навчально-виховному процесі школи та сім'ї. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2001. 91с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рівні готовності до взаємодії з батьками у вчителів початкових класів у полікультурному освітньому середовищі

Рівні сформованості	Характеристика рівнів
Високий рівень	<ul style="list-style-type: none"> - всебічне знання соціокультурних особливостей та інтересів сімей у полікультурному освітньому середовищі; - чітке уявлення про методологічні засади, завдання та основні напрями змісту та технології духовно-морального виховання в полікультурному освітньому середовищі, про сучасні стратегії взаємодії з батьками у виховній діяльності в полікультурній українській державі; - яскраво виражена зацікавленість у взаємодії з батьками в рамках гуманної педагогіки для досягнення позитивної динаміки у духовно-моральному вихованні дітей у полікультурному освітньому середовищі; - прагнення узгоджувати завдання та стратегії духовно-морального виховання в освітньому процесі та в сім'ї в полікультурному освітньому середовищі, постійна готовність супроводжувати батьків у психолого-педагогічній освіті, у самоосвіті на основі базових національних цінностей, з урахуванням культурних запитів сім'ї; - систематична націленість на залучення батьків до активної участі у виховному процесі класу та школи з урахуванням полікультурного чинника;

	<ul style="list-style-type: none"> - стійка мотивація надання батькам допомоги у вирішенні завдань духовно-морального виховання у сім'ї з урахуванням базових національних цінностей, з урахуванням культурних запитів сім'ї; - сформованість умінь проектувати та здійснювати стратегію взаємодії з сім'єю у духовно-моральному вихованні з урахуванням полікультурного чинника; - вільне володіння способами реалізації завдань та основних напрямів змісту духовно-морального виховання дітей у взаємодії з батьками на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей; - здатність реалізовувати в ході психолого-педагогічного просвітництва, самоосвіти та консультування батьків інтерактивні технології духовно-морального виховання, націлені на усвідомлення важливості узгодження культурних сімейних цінностей з базовими національними цінностями для майбутнього успішного особистого та професійного життя свого дитину; - сформованість умінь залучати батьків у позакласну діяльність із духовно-моральному вихованню молодших школярів з урахуванням узгодження культурних запитів батьків і національних цінностей; - здатність до аналізу та рефлексії результатів спільних з батьками дій у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі
--	--

Середній рівень	<ul style="list-style-type: none"> - неповне знання соціокультурних особливостей та інтересів сімей у полікультурному освітньому середовищі; - не зовсім чітке уявлення про методологічні засади, завдання та основні напрями змісту та технології духовно-морального виховання в полікультурному освітньому середовищі, про сучасні стратегії взаємодії з батьками у виховній діяльності в полікультурній українській державі; - нестійкий інтерес до взаємодії з батьками у полікультурному освітньому середовищі; - недостатнє прагнення узгоджувати завдання та стратегії духовно-морального виховання в освітньому процесі та в сім'ї в полікультурному освітньому середовищі, неготовність супроводжувати батьків у психолого-педагогічній освіті, у самоосвіті на основі узгодження культурних запитів батьків та базових національних цінностей; - недостатньо цілеспрямована робота щодо залучення батьків до активної участі у виховному процесі класу та школи з урахуванням полікультурного чинника; - нестійка мотивація до надання дітям допомоги у духовному зростанні та моральному розвитку з урахуванням базових національних цінностей, з урахуванням культурних запитів сім'ї; - недостатня сформованість умінь проектувати і здійснювати стратегію взаємодії з сім'єю в духовно-

	<p>моральному вихованні, реалізовувати в ході психолого-педагогічної освіти та самоосвіти батьків інтерактивні технології духовно-морального виховання, націлені на усвідомлення важливості узгодження культурних сімейних цінностей з базовими національними цінностями, особистого та професійного життя своєї дитини в полікультурній українській державі, залучати батьків до участі у позакласній діяльності з духовно-морального виховання на основі узгодження культурних запитів батьків та базових національних цінностей;</p> <ul style="list-style-type: none"> - недостатнє вміння аналізувати та піддавати рефлексії результати спільних з батьками дій у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі
Низький рівень	<p>слабке знання соціокультурних особливостей та інтересів сімей у полікультурному освітньому середовищі;</p> <ul style="list-style-type: none"> - неповне уявлення про методологічні засади, завдання та основні напрями змісту та технології духовно-морального виховання в полікультурному освітньому середовищі, про сучасні стратегії взаємодії з батьками у виховній діяльності в контексті соціокультурної ситуації розвитку дітей; - нестійкий інтерес до взаємодії з батьками у полікультурному освітньому середовищі; - невміння узгоджувати завдання та стратегії духовно-морального виховання в освітньому процесі та в сім'ї в полікультурному освітньому середовищі, неготовність

	<p>супроводжувати батьків у психолого-педагогічній освіті, у самоосвіті на основі узгодження культурних запитів батьків та базових національних цінностей;</p> <ul style="list-style-type: none"> - слабка сформованість умінь проектувати і здійснювати стратегію взаємодії з сім'єю в духовно-моральному вихованні в полікультурній українській державі, реалізовувати в ході психолого-педагогічного просвітництва, самоосвіти та консультування батьків інтерактивні технології духовно-морального виховання, націлені на усвідомлення важливості узгодження культурних сімей національними цінностями для майбутнього успішного особистого та професійного життя своєї дитини в полікультурному освітньому середовищі; - невміння залучати батьків у позакласну діяльність із духовно-моральному вихованню молодших школярів з урахуванням узгодження культурних запитів батьків і національних цінностей; - нездатність до аналізу та рефлексії результатів спільних з батьками дій у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі
--	---

Додаток Б

**Рівні готовності до взаємодії з педагогами у батьків учнів
початкових класів у полікультурному освітньому середовищі**

Рівні сформованості	Характеристика рівнів
Високий рівень	<ul style="list-style-type: none"> - чітке уявлення про завдання та провідні напрями духовно-морального виховання дітей у школі та в сім'ї в рамках вимог Державного стандарту початкової загальної освіти та основних положень виховної роботи освітньої установи в умовах полікультурного суспільства; - повна поінформованість про зміст та засоби духовно-морального виховання дітей у сім'ї з урахуванням культурних запитів сім'ї; - знання та вільне володіння формами та методами духовно-морального виховання дітей у сім'ї на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей; - Великий обсяг знань про засоби формування педагогічної компетенції в рамках психолого-педагогічної освіти, консультування, самоосвіти на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей; - яскраво виражена зацікавленість у взаємодії з педагогами та психологами на основі принципів гуманної педагогіки для досягнення позитивної динаміки у духовно-моральному вихованні дітей з урахуванням полікультурного чинника; - усвідомлення важливої ролі та функцій

	<p>виховної діяльності у духовному зростанні та моральному розвитку особистості дитини на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Вияв стійкого інтересу до психолого-педагогічного просвітництва, консультування та самоосвіти, до активної участі у виховному процесі класу та школи на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей, з урахуванням культурних запитів сім'ї; - сформованість умінь здійснювати взаємодію зі школою у духовно-моральному вихованні дітей на основі принципів гуманної педагогіки з урахуванням полікультурного чинника; - здатність творчо використовувати педагогічні компетенції, сформовані в рамках психолого-педагогічної освіти, консультування і самоосвіти у вирішенні завдань духовно-морального виховання у сім'ї з урахуванням узгодження сімейних і національних цінностей; - вільне володіння вміннями організувати та здійснювати позакласні заходи у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі; - здатність використовувати у виховній діяльності в сім'ї інтерактивні технології духовно-морального виховання, націлені на усвідомлення важливості узгодження культурних сімейних цінностей з базовими національними цінностями для
--	--

	<p>майбутнього успішного особистого та професійного життя своєї дитини;</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатність до аналізу та рефлексії результатів спільних з педагогами дій у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі
Середній рівень	<ul style="list-style-type: none"> - недостатньо повне уявлення про завдання та провідні напрямки духовно-морального виховання дітей у школі та в сім'ї в рамках вимог Державного стандарту початкової загальної освіти та основних положень виховної роботи освітньої установи в умовах полікультурного українського суспільства; - недостатня поінформованість про зміст та засоби духовно-морального виховання дітей у сім'ї з урахуванням культурних запитів сім'ї; - не зовсім чітке знання та недостатнє володіння формами та методами духовно-морального виховання дітей у сім'ї на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей; - неповний обсяг знань про засоби формування педагогічної компетенції в рамках психолого-педагогічної освіти, консультування, самоосвіти на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей; - недостатньо стійка зацікавленість у взаємодії з педагогами та психологами на основі принципів гуманної педагогіки для досягнення позитивної динаміки у духовно-моральному вихованні дітей; - недостатнє прояв інтересу до психолого-педагогічного просвітництва, консультування та

	<p>самоосвіти, до активної участі у виховному процесі класу та школи на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей, з урахуванням культурних запитів сім'ї;</p> <ul style="list-style-type: none"> - недостатнє вміння здійснювати взаємодію зі школою у духовно-моральному вихованні дітей на основі принципів гуманної педагогіки з урахуванням полікультурного чинника; - Недостатнє вміння застосовувати на практиці педагогічні компетенції, інтерактивні технології духовно-морального виховання, націлені на усвідомлення важливості узгодження культурних сімейних цінностей з базовими національними цінностями для майбутнього успішного особистого та професійного життя своєї дитини; - слабо виражена здатність до аналізу та рефлексії результатів спільних з педагогами дій у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі
Низький рівень	<ul style="list-style-type: none"> - нестійкі уявлення про завдання та провідні напрямки духовно-морального виховання дітей у школі та в сім'ї в рамках вимог Державного стандарту початкової загальної освіти та основних положень виховної роботи освітньої установи в умовах полікультурного українського суспільства; - слабка поінформованість про зміст та засоби духовно-морального виховання дітей у сім'ї з урахуванням культурних запитів сім'ї; - нечітке знання та недостатнє володіння

	<p>формами та методами духовно-морального виховання дітей у сім'ї на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей;</p> <ul style="list-style-type: none"> - незнання способів формування педагогічної компетенції у межах психолого-педагогічного освіти, консультування, самоосвіти з урахуванням узгодження сімейних і національних цінностей; - відсутність зацікавленості у взаємодії з педагогами та психологами на основі принципів гуманної педагогіки для досягнення позитивної динаміки у духовно-моральному вихованні дітей; - відсутність інтересу до психолого-педагогічного просвітництва, консультування та самоосвіти, до активної участі у виховному процесі класу та школи на основі базових національних цінностей, з урахуванням культурних запитів сім'ї; - невміння здійснювати взаємодію із школою у духовно-моральному вихованні дітей з урахуванням положень гуманної педагогіки з урахуванням полікультурного чинника, застосовувати практично педагогічні компетенції, інтерактивні технології духовно-морального виховання, орієнтовані усвідомлення важливості узгодження культурних сімейних цінностей з базовими національними цінностями України успішного особистого та професійного життя своєї дитини; - нездатність організувати, здійснювати й аналізувати позакласні заходи у сфері духовно-морального виховання .
--	--

Результати самооцінки батьками учнів початкових класів експериментальних шкіл сформованості педагогічних компетенцій у взаємодії зі школою у духовно-моральному вихованні учнів у полікультурному освітньому середовищі

Показники педагогічних компетенцій батьків у духовно-моральному вихованні молодшого школяра у полікультурному освітньому середовищі	Шкала Так/ Не завжди/ Ні (%)	
	КГ	ЕГ
I. ЗНАННЯ		
1. Маю уявлення про завдання та провідні напрямки духовно-морального виховання дітей у полікультурному освітньому середовищі в рамках вимог Державного стандарту	32/20/48	35/15/50
2. Маю уявлення про зміст та способи духовно-морального виховання дітей у сім'ї на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей України	37/20/43	35/25/40
3. Знаю форми та методи духовно-морального виховання в сім'ї з урахуванням полікультурного чинника	42/28/30	40/35/25
4. Маю уявлення про сучасні стратегії взаємодії з педагогами в духовно-моральному вихованні дітей в умовах полікультурного українського суспільства	28/12/60	30/20/50
5. Знаю способи формування педагогічних компетенцій у рамках психолого-педагогічної освіти, консультування на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей України	32/26/42	30/27/43
6. Знаю методи аналізу та рефлексії ефективності взаємодії з педагогами у полікультурному освітньому середовищі	11/11/78	10/10/80
II. ВІДНОСИНИ		
1. Зацікавлений у взаємодії з педагогами та психологами на основі принципів гуманної педагогіки для досягнення позитивної динаміки у духовно-моральному вихованні своєї дитини в полікультурному освітньому середовищі	47/33/20	55/35/10
2. Усвідомлюю важливу роль базових національних цінностей України у духовному зростанні та моральному вдосконаленні особи дитини	47/33/20	48/32/20
3. Прагну узгоджувати завдання духовно-морального виховання у сім'ї з вимогами школи з урахуванням полікультурного чинника	26/41/33	35/40/25
4. Підтримую педагогів у формуванні у дитини	48/22/30	47/23/30

моральних мотивів та звичок на основі базових національних цінностей України		
5. Виявляю інтерес до психолого-педагогічної освіти та самоосвіти, до активної участі у виховному процесі класу та школи у полікультурному освітньому середовищі	32/32/36	30/40/30
6. Усвідомлюю значимість методів аналізу та рефлексії у спільних з педагогами діях у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі	32/30/38	30/30/40
III. ВМІННЯ,		
1. Вмію здійснювати взаємодію з педагогами у духовно-моральному вихованні дітей з урахуванням полікультурного фактора на основі принципів гуманної педагогіки	35/30/35	32/33/35
2. Здатний використовувати педагогічні компетенції, отримані у межах психолого-педагогічного освіти, консультування і самоосвіти, у вирішенні завдань духовно-морального виховання у сім'ї за умов полікультурного українського суспільства	32/33/35	30/30/40
3. Володію вміннями організувати та здійснювати позакласні заходи у сфері духовно-морального виховання у полікультурному освітньому середовищі	12/18/70	20/16/64
4. Здатний використовувати у виховній діяльності в сім'ї інтерактивні виховні технології з урахуванням полікультурного фактору	18/32/50	20/20/60
5. Вмію надавати своїй дитині допомогу в духовному зростанні та моральному вдосконаленні на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей України	52/26/22	50/27/23
6. Здатний до аналізу та рефлексії результатів спільних з педагогами дій у сфері духовно-морального виховання з урахуванням полікультурного чинника	22/16/62	20/20/60

*Додаток В***Зразок тематики педагогічної самоосвіти батьків з питань духовно-морального виховання молодших школярів**

1. Завдання взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів.
2. Програма духовно-морального виховання школи як основа спільної виховної діяльності педагогів та батьків.
3. Сучасний національний виховний ідеал в Україні
4. Основні принципи організації духовно-морального виховання в сім'ї на основі узгодження сімейних та базових національних цінностей України.
5. Зміст духовно-морального виховання: основні напрями та джерела за умов культурного різноманіття суспільства.
6. Культурні традиції сім'ї як духовно-морального виховання дітей у полікультурному освітньому середовищі.
7. Основні форми взаємодії школи та сім'ї у духовно-моральному вихованні молодших школярів.
8. Приклад батьків як засіб духовно-морального виховання в полікультурній державі.
9. Різноманітність культур як чинник духовно-морального виховання дітей.

*Додаток Г***Алгоритм психолого-педагогічного консультування батьків:**

- аналіз запитів батьків та організація зустрічей;
- встановлення контакту й розвиток доброзичливих відносин з батьками на основі узгодження культурних запитів батьків та базових національних цінностей;
- психолого-педагогічна діагностика проблеми, що хвилює батьків у контексті соціокультурної ситуації розвитку дітей;

- розробка плану індивідуальної чи спільної діяльності батька з педагогом, психологом, соціальним працівником щодо вирішення проблеми в умовах культурного різноманіття суспільства;

- реалізація розробленого плану на основі принципів системно-діяльнісної організації соціального партнерства, гуманістичної спрямованості взаємодії суб'єктів освітнього процесу, орієнтації на виховний ідеал, діалогічного спілкування педагогів, психологів, батьків та школярів, принципу взаємозв'язку традицій та інновацій у спільній діяльності педагогів та батьків;

- контроль та коригування реалізації плану;

- аналіз результатів реалізації плану вирішення проблеми, виявлення позитивних і негативних ефектів цієї роботи;

- визначення способів закріплення позитивних результатів та подолання недоліків, що виникли в ході реалізації плану;

